

NEMES NIKOLETT*

A bebörtönzés „láthatatlan” áldozatai

A fogvatartottaknak szóló, szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programok

I. Bevezetés

Jelen dolgozatban elsődleges célom, hogy nemzetközi kitekintés keretében bemutassam a büntetés-végrehajtási intézetekben (a továbbiakban bv. intézet) fogvatartott szülőknek kifejlesztett, gyermeknevelési fókuszú programokat. Mindenekelőtt azonban érdemes megmagyarázni a dolgozat főcímét. A bebörtönzés „láthatatlan” áldozatai alatt egyfelől a gyermekeket értem, vagyis az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 1. cikke értelmében azon személyeket, akik 18. életévüket nem töltötték be¹ és a szülő fogvatartása révén közvetlenül vagy közvetve kapcsolatba kerülnek a büntető igazságszolgáltatás rendszerével.² Ez a fajta „kötődés” akkor közvetlen, ha a gyermek a szülővel, tipikusan az édesanyjával kerül közös elhelyezésre. Mivel azonban e gyermekek nem tekinthetők fogvatartottaknak, nincsenek nyilvántartva a végrehajtás adatbázisaiban.³ Hasonlóképpen kevés statisztikai adat áll rendelkezésre azon 18. életévüket be nem töltött gyermekek számáról, akik a bv. intézetek falain kívül, azaz közvetve kénytelenek a szülő bebörtönzésének következményeivel szembesülni és megküzdeni. Ezek a gyermekek lesznek tehát egyfelől a bebörtönzés „láthatatlan” vagy „elfeledett” áldozatai. Másfelől azonban úgy gondolom, hogy a fogvatartott szülők esetében éppúgy relevanciát kaphat ez a jelző, hiszen vonatkozásukban kevés jelentőséget kap a családi háttér, azaz szülői minőségükben az elítéltek is „láthatatlanok”.

Cím- és témaválasztásomat emellett az is motiválta, hogy meglátásom szerint a fogvatartott szülők és gyermekeik számára egyaránt alapvető jelentősége van a megfelelően

* V. évf. jogász szakos hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

¹ The United Nations Convention on the Rights of the Child. Article 1., Magyarországon kihirdette: 1991. évi LXIV. tv.

² SHLAFER, REBECCA – DUWE, GRANT – HINDT, LAUREN: *Parents in Prison and Their Minor Children: Comparisons Between State and National Estimates*. The Prison Journal 2019/3. 313. p.

³ PÖSÖ, TARJA – ENROOS, ROSI – VIERULA, TARJA: *Children Residing in Prison With Their Parents: An Example of Institutional Invisibility*. The Prison Journal 2010/4. 517. p.

ápolts és fenntartott, egészséges kapcsolatoknak.⁴ Ennek a kapcsolattartásnak pedig fontos elemét jelentik a fogvatartott szülők számára felkínált legkülönbözőbb gyermeknevelési programok, amelyek nagymértékben elősegíthetik az elítélt szülő sikeres és eredményes reintegrációját. A programok és a társadalomba való visszavezetés kapcsolatát, valamint indokoltságát erősítik a börtönnépességre vonatkozó statisztikai adatok is, ugyanis számos országban megfigyelhető tendencia a fogvatartotti létszám emelkedése, amely maga után vonja a bebörtönzött szülők számának emelkedését is.⁵

Mivel dolgozatom központi gerincét a szülői készségeket fejlesztő, illetve gyermeknevelési programok adják, elsőként a releváns, elsősorban külföldi gyakorlatokat igyekeztem felkutatni. A rendelkezésre álló, igen gazdag angol nyelvű szakirodalom feldolgozása alapján megbizonyosodtam arról, hogy a különféle foglalkozások rendkívül innovatív megoldásokat takarnak, amelyek számos pozitív kihatással rendelkeznek, így megismerésük, gyakorlatba történő átültetésük sok ország számára megfontolandó lehet. A fogvatartotti programok ismeretében vállalkoztam arra, hogy felkutatassam a családi kapcsolatok fontosságát felismerő első börtönügyi kezdeményezéseket. Dolgozatom első érdemi fejezete ezt a rövid történeti visszatekintést tartalmazza. Ezt követően igyekszem bemutatni, hogy a bebörtönzés milyen lehetséges kihatásokkal bír a fogvatartott szülőre, illetve gyermekére, családjára nézve. Ezeknek az egyértelműen negatív következményeknek a megismerése vezet át a következő fejezetekhez, amelyekben egyrészt az általam megismert gyermeknevelési programokat mutatom be, másfelől pedig annak kedvező kihatásait próbálom alátámasztani. Mindezeket a sarkalatos pontokat, valamint a gyermek legfőbb és legjobb érdekét⁶ is szem előtt tartva a dolgozatom tehát arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a fogvatartott szülőknek szóló, gyereknevelési technikákat fejlesztő programokat, továbbá rávilágítson és minél több szempontra kiterjedően alátámassza e programok feltétlen szükségességét a bv. intézetekben.

II. Történeti visszatekintés

Jelen fejezetben azokra az angliai és amerikai történelmi előzményekre mutatok rá, amelyek évszázadokkal ezelőtt áthatották és megalapozták nemcsak a női büntetés-végrehajtást, hanem az annak részét képező anya-gyermek programokat, tevékenységeket is. Ezen „előtörténet” által egyrészt megismerhetővé válnak a régmúlt szokásai, másrészt pedig korszerűsítve, követendő példaként is szolgálhatnak a bv. intézetekbe szervezett gyermeknevelési programokat illetően.

⁴ LOPER, ANN BOOKER – TUERK, ELENA HONTORIA: *Parenting Programs for Incarcerated Parents, Current Research and Future Directions*. Criminal Justice Policy Review 2006/4. 408. p.

⁵ Az USA-ban például a 24 éves vagy annál fiatalabb férfiak 45%-a, illetve a nők 55%-a szülő. A gyermekek oldaláról ez azt jelenti, hogy amíg 25 évvel ezelőtt minden 125. gyermeket érintett a szülő bebörtönzése, addig jelenleg minden 28. érintett. CORONADO, ISABEL: *We are not collateral consequences: children of incarcerated parents*. Next 100. 2020.

⁶ PÖSÖ – ENROOS – VIERULA 2010, 526. p.

Angliában az anya-gyermek programok „előfutára” már a XIX. század elején megjelent a londoni *Newgate* börtönben. Ez kezdetben még nem tényleges szülő-gyermek foglalkozásokat jelentett, hanem annak lehetőségét, hogy a fogvatartott anyákkal maradhattak gyermekeik.⁷ Az 1800-as évek első évtizedeiben ez óriási jelentőséggel bírt, hiszen az elítélt nők társadalmi megbélyegzése ellenére is felismerték az anya-gyermek kapcsolat minőségének fontosságát. Ez a fajta úttörő kezdeményezés *Elizabeth Gurney Fry* nevéhez kapcsolódik, aki miután 1813-ban meglátogatta a *Newgate* börtönt, elborzadt az ottani körülmények láttán. Naplójában így írt róla: „Úgy össze vannak zsúfolva, mint az állatok. Megfosztották őket az emberi méltóságuktól, és az alapvető szükségleteiktől. Férfiak, nők, gyermekek, szifilisz csecsemők, beteg és egészséges, épelméjű és örült ugyanabban a börtöncellában van egyetlen éjjeli edénnyel, ahol a földön alszanak ágynemű nélkül és igénytelen ruházatban.”⁸ *Fry* minden erejével azon volt, hogy megkönnyítse a fogvatartott nők és gyermekeik mindennapjait, így például tiszta ruhákat vitt az anyáknak, bibliai részleteket olvasott fel számukra, megtanította nekik a kötés és hímzés technikáit. Az egyik börtöncellából osztálytermet alakított ki, ezzel megalapítva egy iskolát a gyermekek és a 25. életévüket be nem töltött nők részére. 1817-ben a *Newgate*-ben megalakult egy szövetség is, amely célul tűzte ki a nők oktatását, foglalkoztatását, valamint becületes, szorgalmas emberré nevelésüket a fogvatartás tartama alatt. Noha a *Newgate* börtönt 1828-ban az elhatalmasodó zsúfoltság, a feszültséggel és erőszakkal teli lázadások, valamint a nem megfelelő higiéniai körülmények miatt bezárták,⁹ *Fry* fogvatartott anyákért és gyermekeikért folytatott ádáz küzdelme nem volt felesleges, hiszen megalapozta az anya-gyermek programok létjogosultságát a bv. intézetekben.

Az Egyesült Államokban a New York-i „*Sing Sing*” börtönben a XIX. században ugyancsak engedélyezték, hogy a fogvatartott anyák csecsemőikkel legyenek a rácsok mögött,¹⁰ azonban az újszülöttek körében rendkívül magas volt a halálozási arány. Miután pedig az *Auburni* börtönben a terhessége alatt rendszeresen korbácsolt egyik fogvatartott nő szülés közben életét vesztette, 1828-ban, az esküdszéknek és a társadalmi felháborodásnak köszönhetően olyan jogszabályok léptek életbe, amelyek megkövetelték a női és a férfi fogvatartottak egymástól való elkülönítését.¹¹ A tengerentúlon *Elizabeth Farnham* neve forr össze a bebörtönzött anyákkal, aki 1844 és 1848 között a „*Sing Sing*” női részlegének a felügyelője volt, és az anya-gyermek programok előfutáraként igyekezett otthonos környezetet biztosítani a fogvatartott anyák és gyermekeik számára. Erőfeszítései által a női részlegek szerves részét képezték a könyvek, a növények, a háztartási eszközök és a zene. Ezek a kezdeményezések a későbbiekben is folytatódtak, hiszen 1873-ban megnyitotta kapuit az első, kifejezetten nők számára kialakított bv. intézet, az „*Indiana Reform Institution for Women*”. Az első, állami fenntartású női

⁷ CRAIG, C. SUSAN: *A Historical Review of Mother and Child Programs for Incarcerated Women*. The Prison Journal 2009/1. 36. p.

⁸ CRAIG 2009, 36–37. pp.

⁹ CRAIG 2009, 38. p.

¹⁰ Megemlíthető még a Bedford Hills-en található bv. intézet, ahol a fogvatartott anyák egy éven keresztül a gyermekeikkel maradhattak és 1930 óta ez a szabályozás nem is változott. CRAIG 2009, 41–42. pp.

¹¹ CRAIG 2009, 39–40. pp.

börtönt pedig 1927-ben hozták létre a nyugat-virginiai *Alderson-ban*, ahol 1930 és 1960 között szintén engedélyezték az anyák és gyermekeik együttes elhelyezését.¹²

Mindezekből a történeti előzményekből tehát megállapítható, hogy a szigetországban és a tengerentúlon már a XIX. század elején megjelentek olyan törekvések, amelyek célul tűzték ki a fogvatartott anyák és gyermekeik megsegítését, ahogy a jogalkotók is viszonylag hamar ráébredtek arra, hogy a bármilyen formában manifesztálódó anya-gyermek programoknak jogszabályi alapokon nyugvó teret kell biztosítani. Meglátásom szerint ez napjainkban is egy kiemelt jelentőségű kérdés- és problémakör, hiszen világviszonylatban sok országban növekszik a női fogvatartottak száma és börtönnépességen belüli aránya,¹³ ami maga után vonja a reintegrációra fókuszáló, börtönbe szervezett programok, szabadidős tevékenységek szükségességét.

III. A szülői bebörtönzés hatásai a fogvatartott szülőkre és gyermekeikre

A jelen fejezet célja górcső alá venni azokat a kihatásokat, amelyek a szülői bebörtönzéssel szükségképpen együtt járnak. Úgy gondolom ugyanis, hogy ezek az információk mögöttes „háttértudásként” szolgálhatnak annak érdekében, hogy egyrészt megértsük a fogvatartás „emberi oldalát”, másrészt pedig, hogy alátámasszák a szülői készségeket fejlesztő programok szükségességét és hatékonyságát.

Ténykérdés, hogy a bebörtönzésnek sokkal több negatív következménye van, mint pozitív hozadéka, ami különösen igaz azon fogvatartott szülők esetén, akik gyermekük-ről a bebörtönzés előtt egyedül gondoskodtak. A családi kapcsolat felbomlása és annak számtalan velejárója így óriási pszichés nyomást helyezhet az elítéltekre. A szülő bebörtönzésének negatív kihatásai azonban szinte szükségszerűen jelentkeznek a gyermekek oldalán is, sőt meglátásom szerint ők a valódi elszenvedői ennek az élethelyzetnek. A jelen fejezetben így a bebörtönzés fogvatartott szülőkre, valamint a gyermekekre gyakorolt lehetséges hatásait kívánom felvázolni.

1. Fogvatartott szülőkre gyakorolt hatások

Elöljáróban érdemes leszögezni, hogy amíg a bebörtönzés fogvatartottakra gyakorolt hatásaival több könyv, illetve tanulmány is foglalkozik,¹⁴ addig viszonylag kevés az

¹² CRAIG 2009, 40. p.

¹³ 2000 óta valamennyi kontinensen nőtt a női fogvatartottak száma. Vö.: WALMSLEY, ROY: *World Female Imprisonment List*. World Prison Brief 2017. 2. p.

¹⁴ PL. LIEBLING, ALISON – MARUNA, SHADD: *The effects of imprisonment*. Willan Publishing, Portland, 2005. 492. p.; HANEY, CRAIG: *The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment*. „From Prison to Home” Conference, University of California, Santa Cruz, 2002. 77–92. pp.; NATIONAL RESEARCH COUNCIL AND INSTITUTE OF MEDICINE: *Health and Incarceration: A Workshop Summary*. A. Smith, Rapporteur. Committee on Law and Justice, Division of Behavioral and Social Sciences and Education and Board on the Health of Select Populations, Institute of Medicine. The National Academies Press, Washington, DC, 2013, 66. pp.

olyan szakirodalmi munka, amely a fogvatartott szülők oldaláról tárná fel a szabadság-
elvonás következményeit. A feldolgozott szakirodalom ugyanakkor nyomatékosítja,
hogy a fogvatartás egyik legkézenfekvőbb és a szülők számára legfájdalmasabb követ-
kezménye a társadalmi és családi kapcsolatok részleges, adott esetben teljes megszaka-
dása. Ez különösen akkor szembetűnő, ha a fogvatartott akár még különélő szülőként is,
de a bebörtönzését megelőzően jó kapcsolatot ápolt gyermekével. A megfelelő kapoco-
lattartás pedig azért is rendkívül fontos, mert a gyermekekkel kapcsolatot tartó szülők
számára a börtönkörnyezet könnyebben elfogadhatóvá válik és a gyakori kapcsolattartás
kedvezően befolyásolhatja a gyermek helyzetét is, mivel a szülőtől való elválást jobban,
könnyedebben képesek feldolgozni.¹⁵

A bebörtönzés ugyancsak gyakori velejárója a különféle mentális rendellenességek je-
lentkezése, vagy a már meglévő tünetek, betegségek fokozódása. Ilyen pszichés zavar
lehet a szorongás és a depresszió, amelyeknek adott esetben súlyosabb változatai is meg-
figyelhetők.¹⁶ Ezek a mentális rendellenességek elsősorban a fogvatartott anyáknál jelen-
kezhetnek, akik érzékeny nőkként sokkal tragikusabban élik meg gyermekük hiányát.¹⁷
Gyakori, hogy a kilátástalannak tűnő élethelyzet még inkább növeli bennük a frusztráció,
a harag, a szomorúság, a büntudat, a szégyenérzet és a depresszió érzését, és nem ritka,
hogy lelki problémáik akár az öngyilkosság megkísérléséig is fajulhatnak.¹⁸ Itt említeném
meg az ún. *Corston-jelentést*, amely Angliára vetítve tárta fel, hogy a bebörtönzött anyák
esetén számolni kell a szuicidumokkal, mivel a gyermektől való elszigeteléssel védtelenné
válnak, megszűnik az a visszatartó erő, amelyet a szabad közegben a gyermekről való
gondoskodás, az anyaság ténye jelentett. Ezzel magyarázza a jelentés, hogy míg a börtö-
nön kívül a férfiak követnek el gyakrabban öngyilkosságot, addig a végrehajtási környe-
zetben a nők próbálnak meg többször véget vetni az életüknek.¹⁹

A szakirodalom arra is rávilágít, hogy az elítélt anyákat gyötrő pszichés zavarok
együttal összefüggésben állnak az általuk, a bv. intézeten belül elkövetett szabálysze-
gek gyakoriságával is.²⁰ A rácsok mögött töltött idő alatt olyan mértékű stressz és fe-
szültség gyülemlik fel bennük, ami miatt sokkal nehezebben alkalmazkodnak az intéz-
ményi szabályokhoz és a börtönlét adta megszorításokhoz. A kihágások forrásaként
megjelölt stressz pedig egyértelműen a gyermektől való elválásnak tulajdonítható.²¹

¹⁵ MURRAY, JOSEPH: *The effects of imprisonment on families and children of prisoners*. In: Liebling, Maruna – Maruna, Shadd (eds.): *The effects of imprisonment*. Routledge, New York, 2005. 454. p.

¹⁶ HOFFMANN, C. HEATH – BYRD, L. AMY – KIGHTLINGER, M. ALEX: *Prison Programs and Services for Incarcerated Parents and Their Underage Children: Results from a National Survey of Correctional Facilities*. *The Prison Journal* 2010/4. 398–399. pp.

¹⁷ HALTER, EMILY: *Parental Prisoners: The Incarcerated Mother's Constitutional Right to Parent*. *Journal of Criminal Law and Criminology* 2018/3. 563. p.

¹⁸ STONE, UNA – LIDDELL, MARG – MARTINOVIC, MARIETTA: *Incarcerated Mothers: Issues and Barriers for Regaining Custody of Children*. *The Prison Journal* 2017/3. 298. p.

¹⁹ *A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system*. 2007. 76. p.

²⁰ MCLAUGHLIN, KATRINA et al.: *Parenting programmes for incarcerated parents*. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2016/9. 2. p.

²¹ LOPER – TUERK 2006, 409. p.

Ugyancsak gondot jelenthet, ha a fogvatartott nem tud megfelelő kapcsolatot ápolni a gyermekével. Az inadekvát jelleghez nagymértékben hozzájárul, ha az adott bv. intézet távol esik a gyermek lakóhelyétől, vagy ha a gondviselő nem viszi rendszeresen a gyermeket szülő-gyermek látogatásokra. Az egyéb kapcsolattartási formák, így például a telefonálás, levélváltás tekintetében pedig döntő jelentősége lehet a költségtényezőkön kívül a gyermek életkorának, érettségének is.²²

Noha a bebörtönzés tartama alatt a gazdasági instabilitás alapvetően a börtön falain kívül élő családtagokra van kihatással (keresmény kiesése, a bebörtönzött családtag anyagi támogatása), a szabadulást követően sem javul feltétlenül a helyzet, amennyiben a szabaduló elítélt nem tud munkát vállalni és nem tudja családját egzisztenciálisan támogatni.²³ Ez az élethelyzet pedig további problémákat generálhat, így a szakirodalom említést tesz a családon belüli erőszakról, a gyermek elhanyagolásáról, esetleges bántalmazásáról.²⁴

Amíg a fogvatartott anyák esetében leginkább a következmények emocionális oldala a domináns, addig az elítélt apák vonatkozásában az előbbiekben már említett gazdasági, anyagi kihatásoknak van releváns szerepe, amennyiben a férfi az elsődleges családfenntartó, vagy különélés ellenére is, a család anyagi támogatója. A férfiak bebörtönzése tehát jelentős gazdasági bizonytalanságot okozhat a család életében.

Noha viszonylag kevés kutatás áll rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy a fogvatartott apák miként élik meg a gyermekük hiányát, hivatkoznék *Dallaire* és *Kaufman* kutatására,²⁵ amely rávilágított, hogy az elítélt férfiak többsége valódi relevanciát lát az apai szerepben és fontosnak tartja, hogy apaként részt vegyen gyermekei mindennapjaiban. A bebörtönzés azonban ezt az apai szerepvállalást gyakorlatilag megszakítja, ezáltal megakadályozva a férfiakat abban, hogy családfőként és apaként kiteljesedjenek. A kutatás alapján így még az érzelmeiket sokszor háttérbe szorító férfiaknál is komoly pszichés gondok jelentkezhetnek és a nőkhöz hasonlóan esetükben is gyakori az önbizalom, illetve az önbecsülés elvesztése. Ez a reményvesztettség pedig egyúttal kihatással lehet arra, hogy szabadulásukat követően miként tudják ellátni apai feladataikat.

2. Gyermekekre gyakorolt hatások

A lehetséges kihatásokat vizsgálva a fogvatartott szülők mellett kiemelt figyelmet kell fordítani a bebörtönzést közvetlenül vagy közvetetten elszenvető gyermekekre is.²⁶ A rendelkezésre álló szakirodalom alapján elmondható, hogy a gyermekek vonatkozásá-

²² FOWLER, CATHRINE et al.: *The Impact of a Correctional-based Parenting Program in Strengthening Parenting Skills of Incarcerated Mothers*. Current Issues in Criminal Justice 2011/3. 459. p.

²³ SHLAFFER – DUWE – HINDT 2019, 312. p.

²⁴ HOFFMANN – BYRD – KIGHTLINGER 2010, 398. p.

²⁵ DALLAIRE, DANIELLE – KAUFMAN, REBECCA: *Parenting Programs for Incarcerated Fathers*. Fatherhood Research & Practice Network 2018. 2–3. pp.

²⁶ A szülők bebörtönzésének gyermekre gyakorolt kihatásait az 1960-as évektől kezdve egy lassú, de egyre fokozódó érdeklődés övezi. BIJLEVELD, C. J. H. CATRIEN et al.: *Effects of Parental Incarceration on Children: Lessons from International Research*. In: Eddy, J. Mark – Poehlmann-Tynan, Julie (eds.): *Handbook on Children with Incarcerated Parents*. Springer, Switzerland, 2019. 65. p.

ban leginkább antiszociális-kriminális viselkedési rendellenességek,²⁷ kapcsolati, illetve különféle pszichoszociális zavarok jelentkezhetnek,²⁸ valamint megemlíthetők a szerfüggőségi problémák is.²⁹ Fontos azonban azt is hangsúlyozni, hogy a bebörtönzés gyermekre gyakorolt kihatásait számtalan tényező befolyásolhatja, alakíthatja. Így alapvető jelentőségű többek között a gyermek életkora,³⁰ fejlődési szintje és neme. Az életkor tekintetében például elmondható, hogy amíg egy csecsemőnél ki sem alakul adekvát családi kötelék, addig a kisgyermeknél már tudatosan felmerül a szülő hiánya és mentálisan nem biztos, hogy ezt megfelelően tudja kezelni.³¹ A nagyobb gyermekeknél már étkezési és alvászavarok jelentkezhetnek,³² a kamaszok pedig „testközelből” érzékelik, ha a szülő nincs mellettük a fontosabb életeseményeiken.³³

Jelentősége van annak is, hogy melyik szülőt börtönözték be, illetve ő a gyermekről egyedül vagy a másik szülővel közösen gondoskodott-e. Utóbbi kérdés kapcsán elmondható, hogy az apák bebörtönzése esetén tipikusan az anyák gondoskodnak tovább a gyermekekről, míg az anyák elítélésénél jellemzően a nagyszülők, távolabbi rokonok veszik át ezt a szerepet.³⁴

Általánosságban az is megfogalmazható, hogy a gyermekek nehezebben élik meg, ha édesanyjuk kerül börtönbe, mintha ez az édesapjukkal történik. A jelenség az anya-gyermek kapcsolat különleges természete mellett azzal is magyarázható, hogy egyrésztől igen jelentős a fogvatartottakon belül a gyermekét egyedül nevelő nők aránya, másrésztől az apák ritkábban gondoskodnak egyedülálló szülőként gyermekükről.³⁵ Egy angliai kutatás arra mutatott rá, hogy az anyától való elválás különösen negatívan hat a gyermekek iskolai eredményeire. A figyelemzavar mellett kognitív funkcióik leromlanak, így négyszer nagyobb valószínűséggel buknak ki az iskolából, mint kortársaik és a kamaszoknál az iskolai csavargások jelensége sem ritka.³⁶

Ugyancsak fontos az a körülmény is, hogy a szülő a fogvatartását megelőzően a gyermekkel együtt lakott-e, tekintettel arra, hogy a bebörtönzés kihatásai együttélés esetén erősebbek.³⁷ Jellemző, hogy ha a gyermeknek egyáltalán nincs megfelelő kapcsolata a fogvatartott szülővel, akkor kevésbé éli meg negatívan ezt az élethelyzetet, míg ellenkező esetben általánosan megfigyelhető jelenség a gyermeknél előforduló agres-

²⁷ THULSTRUP, HEINECKE – KARLSSON, EKLUND: *Children of Imprisoned Parents and Their Coping Strategies: A Systematic Review*. Societies 2017/2. 2. p.

²⁸ HAIRSTON, CREASIE FINNEY: *Focus on children with incarcerated parents. An overview of the research literature*. The Annie E. Casey Foundation, Canada, 2007. 14. p.

²⁹ BIJLEVELD, C. J. H. CATRIEN et al. 2019, 71. p.

³⁰ VISONTAI-SZABÓ KATALIN: *Börtönben a családtag*. Börtönügyi Szemle 2019/2. 55. p.

³¹ DALLAIRE – KAUFMAN 2018, 4–5. pp.

³² BARTLETT, S. TESS: *Supporting Incarcerated Fathers. An exploration of research and practice in Australia*. Probation Journal 2019/2. 6. p.

³³ DALLAIRE – KAUFMAN 2018, 5. p.

³⁴ LOPER – TUERK 2006, 407. p.; JUHÁSZ ZSUZSANNA: *A fogva tartott szülők bebörtönzésének kihatásai*. Börtönügyi Szemle 2011/3. 49. p. (a továbbiakban: JUHÁSZ 2011a)

³⁵ JUHÁSZ ZSUZSANNA (b): *A fogvatartott szülők gyermekei: nemzetközi kitekintés*. Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica 2011/1. 292. p. (a továbbiakban: JUHÁSZ 2011b)

³⁶ LOPER – TUERK 2006, 408. p.

³⁷ LOPER, ANN BOOKER et al.: *Children's contact with their incarcerated parents: Research findings and recommendations*. American Psychologist 2010/6. 575. p.

szív, illetve antiszociális viselkedési zavar.³⁸ Ezzel kapcsolatban alapvető probléma a gyermekek megbélyegzése is, így a szociális izoláció³⁹ és stigmatizáció következtében a gyermekekben még inkább nő a büntudat és a szorongás érzése.⁴⁰ A kortársak általi kirekesztés következtében a serdülőkorú gyermek nagy valószínűséggel keveredhet olyan társaságba, amelynek tagjai bűnözői életmódra sarkallják. Egy angliai kutatás szerint például a fogvatartott nők gyermekei háromszor nagyobb eséllyel kerültek börtönbe, mint azon kamaszok, akiknek édesanyját nem börtönözték be, így az is megfogalmazható, hogy a szülő bebörtönzése magában hordozhatja a gyermek kriminalitásának veszélyét.⁴¹

Ugyancsak gyakoriak az olyan pszichoszociális problémák, mint a depresszió, a szorongás, a félelem, a befelé fordulás, valamint az elhagyatottság és a bizonytalan ragaszkodás érzése.⁴² Az ilyen és ehhez hasonló pszichés rendellenességek egyfelől fizikai tünetek formájában is testet ölthetnek, másfelől pedig a tanulmányi eredményekben is manifesztálódhatnak.⁴³ Érdekességként megemlíthető, hogy a serdülőkorú fiúk esetében *ad absurdum* a szexuális beállítottságra is hatást gyakorolhat a szülő bebörtönzése.⁴⁴

Összegzésként elmondható tehát, hogy a szülő bebörtönzése jellemzően negatívan hat a gyermek testi és/vagy lelki fejlődésére.⁴⁵ Az érzelmi és testi következményeken kívül befolyásolhatja tanulmányait, szabadidejét, lakhatását, az anyagi javakat, a szülővel és más személyekkel való kapcsolatait. Véleményem szerint nagy jelentőségük lehet ezért azon pszichológiai, kriminológiai, szociológiai és gyermekfejlesztési vizsgálatoknak, amelyek e sajátos élethelyzetben a gyermekek valódi igényeit és érdekeit igyekeznek feltérképezni, annak érdekében, hogy a fogvatartottak gyermekeire ne a társadalom „láthatatlan” tagjaiként gondoljunk.⁴⁶

Végül itt említeném meg, hogy meglátásom szerint mind a fogvatartott szülők, mind pedig a gyermekek esetében jelentős ok-okozati összefüggés mutatkozik az egyes kihatások között: gyakorlatilag „láncszerűen” egyik következményből eredeztethető a másik megoldásra váró probléma.

³⁸ CHUI, WING HONG – YEUNG, ANDREW YUE: *Understanding the Conspiracy of Silence: Factors Associated With Whether Caregivers Choose to Disclose Incarceration Information to Children With Imprisoned Fathers*. The Prison Journal 2016/6. 878–880. pp.

³⁹ BARTLETT 2019, 6. p.

⁴⁰ SCHARFF-SMITH, PETER – GAMPELL, LUCY (eds.): *Children of imprisoned parents*. Denmark, The Danish Institute for Human Rights 2011. 27. p.

⁴¹ HOFFMANN – BYRD – KIGHTLINGER 2010, 399. p.

⁴² Vö.: JILLIAN, J. TURANOVIC – NANCY, RODRIGUEZ: *Mental health service needs in prison boom: the case of children of incarcerated mothers*. Criminal Justice Policy Review 2015. 1–22. pp.; PARVEEN, RAZDHA: *Impact of Imprisonment: Dimensions and Consequences*. International Journal of Humanities and Social Science Invention 2017/5. 62. p.

⁴³ MURPHEY, DAVID – COOPER, P. MAE: *Parents Behind Bars: What Happens to Their Children?* 2015. 7. p.

⁴⁴ DALLAIRE – KAUFMAN 2018, 4. p.

⁴⁵ SHLAFER – DUWE – HINDT 2019, 313. p.

⁴⁶ SHLAFER – DUWE – HINDT 2019, 312. p.

3. A fogvatartottak személyes tapasztalatai

A jelen alfejezet keretében a szülői bebörtönzés következményeit azzal kívánom érzékeltebbé tenni, hogy néhány megjegyzés erejéig az elítélt édesanyák és édesapák személyes tapasztalatait igyekszem megosztani. Meglátásom szerint e benyomások által talán jobban megérthető, hogy milyen érzés lehet szülőként a börtön falai között lenni.

A megismert szakirodalmi munkákban a fogvatartott anyák közül többen azt fogalmazták meg, hogy nagyfokú büntudatot és szomorúságot éreztek, amiért nem lehettek a gyermekük mellett, amikor szükség lett volna rájuk, azaz tulajdonképpen cserbenhagyják őket. Az egyik elítélt nő például így nyilatkozott: „*Büntudatom van, amiért nem tudom megóvni őt, nem tudok vigyázni rá, és szeretni őt, nem tudok az anyja lenni...nem én vagyok az, aki esténként lefekteti őt, nem én vagyok az, aki éjszakánként megigazítja az ágyneműjét, nem én vagyok az, aki elviszi őt orvoshoz, amikor beteg, nem én vagyok az, aki táplálja őt, tehetetlen vagyok és ez fáj a legjobban.*” Egy másik anya szerint: „*Büntudatom van, hogy nem vagyok ott mellette, ha pedig nem tehetem azt, amit szeretnék, akkor kívülállónak érzem magam.*”⁴⁷

Az elítélt apákat illetően a megnyilatkozásokból a büntudat, a frusztráltság, a fájdalom egyaránt kiolvasható. Az egyik fogvatartott például azt mondta: „*Ami a leginkább frusztrál abban, hogy börtönben vagyok, az az, hogy nincs lehetőségem eltölteni a gyermekeimmel életük első tíz évét. Nincsenek emlékeink és ez nagyon fáj. Ők csak a látogatásokra emlékeznek.*”⁴⁸ Egy másik így fogalmazott: „*Ha valamit megtanultam a börtönben, akkor az az, hogy ahelyett, hogy durva és szigorú lennél a gyermekeiddel, inkább beszélj meg velük a problémákat!*”⁴⁹ Egy másik apa szintén a benne zajló feszültségről számolt be: „*Apaként sosem kerültem kapcsolatba a gyermekeimmel...nem tudom, hogy milyen színek szeretnek és hogy milyen méretű ruhákat hordanak. Semmit sem tudok a gyermekeimről, de érzem a szívemben, hogy ők az én gyermekeim. Így élek...hogy nem tudok róluk semmit. Szeretném őket többször látni!*”

IV. A szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programokra vonatkozó nemzetközi gyakorlat

A szülői bebörtönzés – teljesség igénye nélkül felvázolt – kihatásait követően jelen fejezetben a kutatásom legfontosabb részét képező azon nemzetközi gyakorlatok bemutatására törekszem, amelyek a bv. intézetekbe szervezett, gyermeknevelési fókuszú programokról szólnak és egyfajta „jó gyakorlatként” adekvát példaként szolgálhatnak számos büntetés-végrehajtás számára. Ezek a foglalkozások elsősorban az Amerikai

⁴⁷ FOWLER et al. 2011, 465. p.

⁴⁸ DAWSON, ANGELA et al.: *Becoming a „Better” Father: Supporting the Needs of Incarcerated Fathers.* The Prison Journal 2017/6. 703. p.

⁴⁹ DAWSON et al. 2017, 701–702. pp.

Egyesült Államokban lelhetőek fel, de Ausztráliában és az európai szinten is figyelemreméltó „mintagyakorlatokkal” találkozhatunk.

A konkrét programok bemutatását megelőzően fontosnak tartom általánosságban kiemelni, hogy egy-egy ilyen képzés/foglalkozás bevezetése számos tényezőtől függ. Az általam megismert projektek, kezdeményezések alapján egyfelől a befolyásoló faktorok között az anyagi, infrastrukturális ráfordításokat említeném meg. A képzések hatékony és eredményes működéséhez ugyanis megfelelően berendezett környezetre, segédeszközökre, adott esetben pedig oktatókönyvekre lehet szükség. Másodsorban pedig úgy gondolom, hogy a pénzügyi támogatottság mellett, a potenciális résztvevők hajlandósága is legalább annyira releváns szempont. Ez az emberi oldal mindenekelőtt a fogvatartott szülők szempontjából jelentős, hiszen nekik kell felismerni, megérteni a programok fontosságát, az elsajátított ismeretek alkalmazhatóságát. Emellett azonban azt is nagyon lényeges szempontnak tekintem, hogy a fogvatartó intézetek személyi állománya is fogékony legyen ezekre az innovatív, reintegrációt célzó foglalkozásokra, támogassa, segítse a fogvatartottakat ebben a folyamatban. Végül szeretném azt is érzékeltetni, hogy e programok egyik sajátos kihívása már önmagában az a körülmény, hogy a szülői készségek fejlesztése börtönkörnyezetben történik, emellett pedig az elsajátított készségeket, ismereteket ténylegesen csak a szabadulás után tudják a fogvatartottak kamatoztatni.⁵⁰

Itt utalnék arra is, hogy noha a dolgozat a fogvatartott szülők számára kimunkált programokat veszi górcső alá, ezek a programok természetesen gyermekük javát, avagy legfőbb érdekét is szolgálják. Ilyenformán megfelelő tartalommal telik meg az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 2018-as, fogvatartottak gyermekeiről szóló ajánlásában lefektetett azon alapelv is, miszerint minden, a gyermekkel kapcsolatos kérdésben a gyermek jogai és legfőbb érdekei legyenek az irányadók.⁵¹

Az elkövetkezendőkben az egyes célcsoportokra lebontva kívánom bemutatni ezeket a gyermeknevelési és szülői készségeket fejlesztő programokat. Ezt a megközelítést támasztja alá az is, hogy egyes szerzők szerint az anyák és az apák közötti eltérésekre, a családban betöltött tipikusan eltérő szerepükre is figyelemmel nemspecifikus politikák és gyakorlatok indokoltak a börtönügyben is.⁵²

1. A fogvatartott apáknak szóló programok

A feldolgozott szakirodalom alapján mindenekelőtt elmondható, hogy a fogvatartott apáknak kifejlesztett programok elsődleges célkitűzése, hogy a férfiak a rácsok mögött is elsajátíthassák, illetve fejleszthessék szülői kompetenciáikat. Ezen tudás birtokában, szabadulásukat követően nagyobb eséllyel tudnak sikeres és normális kapcsolatot kialakítani gyermekeikkel, emellett pedig jobb apává válhatnak. E tudás tehát nagymérték-

⁵⁰ Vö. MCLAUGHLIN, KATRINA et al.: *Parenting programmes for incarcerated parents*. Cochrane Database of Systematic Reviews 2016/9. 2. p.

⁵¹ Recommendation CM/Rec (2018) 5 of the Committee of Ministers to member States concerning children with imprisoned parents.

⁵² LOPER – CLARKE – DALLAIRE 2019, 185. p.

ben elősegítheti a családba való visszailleszkedést, ami természetesen pozitívan befolyásolhatja a gyermek jövőbeni életét és a szülővel való kapcsolatát.

Az Egyesült Államokban elsőként az úgynevezett *MFS-IP* programot kell kiemelni. Ez egy olyan segélycsomag, amely a szülő bebörtönzése esetén az egészséges családi kapcsolatok fenntartása, illetve fejlesztése érdekében kínál különböző képzéseket.⁵³ A projektben résztvevő munkatársak átfogó stratégiákkal igyekeznek segíteni a fogvatartottaknak. Ide tartoznak többek között egyes készségfejlesztő tréningek, kapcsolatépítő kurzusok és gyermekbarát látogatások.⁵⁴

Az *MFS-IP* körébe sorolható a „27/4 Dads” elnevezésű program, ami abban segít a bebörtönzött apáknak, hogy viselkedési problémáikat orvosolják, valamint fejlesszék a tudásukat és szülői készségeiket, amely kompetenciák birtokában megfelelően fel tudják nevelni gyermekeiket. A foglalkozások során a férfiak megtanulják, hogy hogyan fejezzék ki az érzelmeiket, nem mellesleg pedig önfegyelmre is nevelnek. A programnak köszönhetően fejlődhet az önértékelésük, ezáltal gyermekeik hiteles és felelősségteljes szülőkhöz tudnak fordulni. *Michigan*-ben a „*Love and Logic*” nevű program került kifejlesztésre, amely arra fókuszál, hogy a fogvatartott szülő szabadulását követően hogyan tudja arra sarkallni a gyermekét, hogy tanuljon az életében elkövetett hibáiból. Szintén kifejezetten az elítélt férfiaknak szól az „*Inside Out Dad*” program, amelynek célja, hogy a szabadulást megelőző időszakban szorosabb kötelék alakuljon ki az apa és gyermeke között.⁵⁵ A projekt 12 témakört ölel fel, így például taglalja az apák szerepét, a szülői együttműködést, az érzelmi fejlődést, a stressz-és dühkezelést, az önfegyelmet, és a reintegrációt.⁵⁶

A „*Long Distance Dads*” a dél-dakotai állami börtönökben került bevezetésre. A foglalkozások célja, hogy a börtönből kikerülve a férfiak megbízható apák legyenek, akikre gyermekük bármikor számíthat, és aki szervesen jelen van családjá életében. A programon elsajátított tananyag általánosságban foglalkozik az apaság számtalan aspektusával, azonban igyekeznek az egyedi igényeket is szem előtt tartani. Ide tartozik többek között a szülői felelősség problematikája a börtönbüntetés tartama alatt, valamint a szabadulást követő gyermeknevelési kérdések. Az *Ohio* állambeli *RIDGE Project* által kialakított „*Keeping FAITH*” célkitűzése, hogy a fogvatartott apák tisztességes szülőkké váljanak a szabadságvesztés-büntetést követően.

A program részét képező foglalkozások megtanítják a résztvevőknek, hogy hogyan kezeljék a gyermekek esetleges fegyelmetlenségét, és hogy hogyan kell velük hatékony párbeszédet folytatni.

A Kaliforniában kifejlesztett „*Back to the Family*” egy olyan képzés, amely elsősorban a gyermek fejlődését célozza különböző kommunikációs technikák elsajátításával. Ez a program nemcsak a gyermekekre nézve hathat kedvezően, de elősegítheti a szülők közötti együttműködés sikerességét, valamint a gondviselővel szemben támasztott bizodal-

⁵³ <https://aspe.hhs.gov/report/national-evaluation-responsible-fatherhood-marriage-and-family-strengthening-grants-incarcerated-and-re-entering-fathers-and-their-partners-program-overview-and-evaluation-summary/mfs-ip>

⁵⁴ ASPE RESEARCH BRIEF: *The national evaluation of the responsible fatherhood, marriage and family strengthening grants for incarcerated and reentering fathers and their partners*. Office of the assistant secretary for planning and evaluation. U.S. Department of Health and Human Services, 2010. 11. p.

⁵⁵ ASPE 2010, 3. p.

⁵⁶ DALLAIRE – KAUFMAN 2018, 7. p.

mat is erősítheti. *New Hampshire*-ben a „*Fathers Connecting with Children*” a két éven belül szabaduló apák speciális igényeit igyekszik szem előtt tartani. A kurzus tehát kifejezetten olyan foglalkozásokat tartalmaz, amelyek felkészítik a résztvevő apákat a gyermekükkel való kapcsolat újbóli felvételére. Mindezek mellett a *New York-i Osborne Association* a fogvatartott apákkal és szakértőkkel együttműködve létrehozta a „*Basic Parenting*” elnevezésű, 16 hetes képzést, amely abban segíti az elítélt férfiakat, hogy börtönbüntetésük tartamától függetlenül jobb szülőkké váljanak.⁵⁷ Ez utóbbi program keretein belül a résztvevőknek lehetőségük van arra, hogy látogatások alkalmával találkozhassanak és aktívan foglalkozhassanak gyermekeikkel. Ilyenkor gyermekbarát látogató részlegekben megünnepelhetik az elmúlt időszakban történt fontosabb családi eseményeket. Az *Osborne Association* munkájának tulajdonítható továbbá, hogy több *New York-i* börtönben is kialakították az úgynevezett „*Children’s Center-t*”. Ezekben a speciálisan felszerelt központokban a fogvatartottak gyermekeikkel együtt különböző készségfejlesztő foglalkozásokon vehetnek részt. Egy-egy ilyen kurzus 15-30 percig tart, ezáltal a gyermek sem unatkozik, és a résztvevő szülő is hasznos kommunikációs technikákat sajátíthat el.⁵⁸

Szintén ígéretes program a „*Second Chance Act Grant (SCA)*”. Ezt a projektet a kormányzat először 2007-ben, majd 2017-ben engedélyezte. Legfőbb célkitűzése, hogy csökkentsék a visszaesés arányát és javítsák a börtönből szabadult apák életkörülményeit. Ezen célok elérése érdekében szorosán együttműködnek a helyi önkormányzatokkal és civil szervezetekkel.⁵⁹ A „*Parenting InsideOut (PIO)*” elnevezésű program az elítélt szülők részvételével olyan releváns témákat vesz górcső alá, mint a problémamegoldás, a megfelelő kommunikáció és a pozitív megerősítés.⁶⁰ A „*The Fathering Court Initiative*” pedig abban segít a fogvatartott családfőknek, hogy szabadulásukat követően hogyan tudják anyagilag támogatni gyermekeiket. Ennek érdekében a résztvevők foglalkoztatással és munkalehetőségekkel kapcsolatos kurzusokon sajátíthatnak el pénzügyi és kommunikációs stratégiákat.⁶¹

Véleményem szerint rendkívül fontos, hogy a gyermekek bevonása mellett, a gondviselő is aktív szerepet vállaljon ezeken a foglalkozásokon. Öröndetes, hogy *Tennessee* államban erre is találhatunk példát. Az itt található program ugyanis arról szól, hogy a családtagok heti rendszerességgel meglátogathatják a fogvatartott apát, egy szakképzett instruktorként pedig csoportos beszélgetéseken is részt vehetnek. Ez különösen ösztönző lehet az elítélt számára, hiszen ilyenkor gyermeke mellett találkozhat a szüleiével, az élettársával vagy a házastársával. A látogatások gyermekbarát környezetben zajlanak, és azokat meghatározott menetrend szerint bonyolítják le. Először is a fogvatartott apának, a másik szülőnek és a gyermeknek lehetőségük van 30 perc erejéig egy közös étkezés eltöltésére. Ezt követően a szülők fakultatív jelleggel részt vehetnek párterápiás programokon is, mialatt a gyermekről a személyzet játszótérrel jellegű környezetben gondoskodik.

⁵⁷ ASPE 2010, 3–4. pp.

⁵⁸ ASPE 2010, 9. p.

⁵⁹ DALLAIRE – KAUFMAN 2018, 6. p.

⁶⁰ POEHLMANN-TYNAN, JULIE – EDDY, J. MARK: *A Research and Intervention Agenda for Children with Incarcerated Parents and Their Families*. In: Eddy, J. Mark – Poehlmann-Tynan, Julie (eds.): *Handbook on Children with Incarcerated Parents*. Springer, Switzerland, 2019. 334. p.

⁶¹ POEHLMANN-TYNAN – EDDY 2019, 8. p.

Végezetül, maximum 90 perces időtartamban a fogvatartott apa kettesben lehet a gyermekével, amíg a másik szülő különböző foglalkozásokon vehet részt.⁶² Szintén példaértékű, követendő megoldásnak tartom, hogy a programban résztvevő másik szülő egy 10 USD értékű benzinkártyát kap, amellyel fedezni tudja a látogatással járó útiköltségeket. Ráadásul azok a szülők, akik a párterápiás kurzust is sikeresen abszolválják, 50 USD értékben egy *voucher-t* kapnak, amelyet a gyermek iskolai egyenruhájára tudnak beváltani.⁶³ Úgy gondolom, hogy a családfő bebörtönzése miatt anyagi problémákkal küzdő családoknak nagyon hasznosak lehetnek az ilyen jellegű juttatások, nem beszélve arról, hogy adott esetben ezek az utalványok motiválhatják is az érintett családokat a programban való részvételre.

Ahogy azt már a felvezetőben említettem, az Egyesült Államok mellett Európában is bevezetésre kerültek kifejezetten a fogvatartott apáknak szóló gyermeknevelési programok. A kontinensen ilyen szempontból az Egyesült Királyság és a skandináv országok járnak az élen. A szigetországból kiemelendő a „*The Families Matter Programme*” Észak-Írországból, valamint az „*Invisible Walls Wales (IWW)*” Dél-Wales-ben.⁶⁴ Az elsőként említett program a *Maghberry Börtönben* került kifejlesztésre. Egy 17 hetes kurzusról van szó, amelynek célja az apa-gyermek kapcsolatok fenntartása és erősítése. A foglalkozásokon résztvevő férfiak a többi elítélttől elkülönült szálláshelyeken vannak fogvatartva, ahol havi rendszerességgel fogadhatják látogatóikat. A kapcsolattartás ezen formája mindenképp ösztönzi őket, hogy folytassák a programot és minél többet tanuljanak. A kurzus hatékonyságáról egy értékelés is készült, az eredmények pedig azt mutatják, hogy a résztvevő apák tudatosabbak és magabiztosabbak a gyermeknevelést illetően, valamint nagyobb hajlandóságot mutatnak arra, hogy a jövőben a családjaikra koncentráljanak.⁶⁵

A dél-walesi program legfőbb célkitűzése szintén a családi kapcsolatok fejlesztése, amely magával hozhatja nemcsak a résztvevők életminőségének javulását, de a visszaesés arányának csökkenését is. A projekt számos egyéb foglalkozást tartalmaz, ilyen a „*Family Interventions Unit*”. Ez azért páratlan, mert egyrészt magában foglal egy szabadulást megelőző 12 hónapos kurzust, másrészt pedig egy szabadulást követő 6 hónapos foglalkozást. Utóbbi időszakban családintegrációs mentorok állnak az egykori fogvatartottak rendelkezésére, ezáltal szakemberek segítenek a reintegrációban.⁶⁶

Észak-Európában, egészen konkrétan Norvégiában említést érdemel a „*The Fathers in Prison*” elnevezésű program. Ez egy 4 hetes foglalkozás, ahol a fogvatartott apák új dolgokat tanulhatnak a saját viselkedésükről, és arról, hogy mindez milyen hatással lehet a gyermekeikre. A program teljesítésével magatartásuk, lexikális tudásuk és szülői készségeik fejlődnek, ezáltal olyan apákká válhatnak, akik képesek felelősséget vállalni gyermekeikért. A kurzusról 2017-ben egy kutatás is készült, amely megállapította, hogy

⁶² ASPE 2010, 10. p.

⁶³ ASPE 2010, 11. p.

⁶⁴ BARTLETT 2019, 12. p.

⁶⁵ BARTLETT 2019, 14–15. pp.

⁶⁶ BARTLETT 2019, 15. p.

a résztvevő férfiak jobban tudnak fókuszálni apai kötelességeikre és megfelelően el tudják különíteni a családban betöltött szerepköreiket a bűnözői magatartásuktól.⁶⁷

Svédországban tanulóköröket hoztak létre szinte valamennyi bv. intézetben a fogvatartott szülők számára. A résztvevők gyakorlati ismereteket szerezhettek a gyermekek fejlődéséről, az életkoruknak megfelelő szükségleteikről és a képzés révén megtapasztalhatják, hogy szülőként milyen fontosak gyermekeik számára.⁶⁸

Ausztráliában a fogvatartott szülők és családtagjaik támogatására szolgáló *VACRO* nevű szervezet említhető meg, amelynek célja, hogy a szabadulást követően a bebörtönzéssel érintett családok újra egyesülni tudjanak, megfelelőek legyenek a családi kötelek, végső soron pedig eredményes legyen a reintegráció.⁶⁹ Ez a támogató szervezet hozta létre a „*VACRO Good Beginnings*” elnevezésű programot, amelyet két férfi börtönben vezettek be Victoriában. A projekt keretében az elítélt apáknak lehetőségük volt találkozni családtagjaikkal és szülői készségeket fejlesztő foglalkozásokon vettek részt. Amiben ez a program más, mint a többi, az az, hogy a kurzus végeztével ún. „*Dads Day*”-t tartottak. Ilyenkor a fogvatartott apák egy teljes napot gyermekeikkel tölthettek a börtön falain belül úgy, hogy a gyermek gondviselője nem volt jelen. Ezáltal sokkal bensőségesebb kapcsolat alakulhatott ki a szülő és gyermeke között, még akkor is, ha mindez a rácsok mögött zajlott.⁷⁰ 2015-ben a victoriái ombudsman jelentése szerint egy másik program is az ausztrál fogvatartott apák rendelkezésére állt. Ez a „*Koorie Faces*”, amit három bv. intézetben vezettek be.⁷¹

Megállapítható, hogy a fogvatartott apáknak szóló programok többségében ugyanazon elvek és célok mentén haladnak, ráadásul a módszertan is hasonló. Noha eltérések figyelhetők meg például a képzések hosszában, tartalmában, alapvetően a kommunikációs készségekre és a különféle szülői technikák elsajátítására irányulnak, emellett a családi kötélek erősítése érdekében gyakorta párosulnak családlátogatásokkal. A programok eredményességét alátámasztó vizsgálatok tükrében véleményem szerint rendkívül fontos lenne, hogy minél több állam bevezessen ilyen jellegű foglalkozásokat, hiszen a számba vehető pozitív kihatások mellett, a közös programok esetén a családfele és gyermeke „természetesen viselkedhet egy természetellenes környezetben”.⁷²

2. A fogvatartott anyáknak szóló programok

A fogvatartott apák mellett számos országban az anyák számára is kifejlesztésre kerültek olyan programok, ahol nemcsak a szülői készségeiket fejleszthetik, de azt is megtanulhat-

⁶⁷ BARTLETT 2019, 12. p.

⁶⁸ A program a nők számára is biztosított. PHILBRICK, KATE – AYRE, LIZ – LYNN, HANNAH (eds.): *Children of Imprisoned Parents*. Children of Prisoners Europe, Paris, 2014. 81. p.

⁶⁹ <https://www.vacro.org.au/about-us>

⁷⁰ BARTLETT 2019, 17–18. pp.

⁷¹ BARTLETT, TESS – TROTTER, CHRISTOPHER: *Did we forget something? Fathering supports and programs in prisons in Victoria, Australia*. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 2019/8. 20–21. pp.

⁷² BARTLETT 2019, 8. p.

ják, hogy hogyan táplálják, ápolják a gyermekeiket. Véleményem szerint a fogvatartott anyák esetében még fontosabb, hogy szabadulásukat követően megfelelően tudjanak gondoskodni gyermekeikről, ennek pedig alappillére az egészséges anya-gyermek kötelék kialakítása és fenntartása. Az általam megismert programok alapján úgy vélem, hogy a szakemberek igyekeznek mindezt elősegíteni és támogatni. A cél tehát a nők esetében is az, hogy felelősségteljes anyaként viselkedjenek, miután kikerülnek a börtönből.

A nőknek szóló programokat illetően elmondható, hogy a korábban bemutatott, fogvatartott apáknak szóló foglalkozások jelentős része az elítélt anyák számára is rendelkezésre áll. Van azonban néhány specifikusan nőknek kifejlesztett projekt, amely külön is említést érdemel. Az Egyesült Államokban az egyik legismertebb a „*Girl Scouts Beyond Bars*” (a továbbiakban GSBB). Ez egy olyan látogatóprogram, amelynek során az elítélt anyák kisebb közösségeket alkotva megosztják egymással az érzelmeiket és a tapasztalataikat. Emellett eltervezik, hogy mi mindent fognak csinálni a gyermekeikkel való találkozások során. Mindeközben a gyermekek hasonló körülmények között találkoznak, ahol a kortársak igyekeznek egymást támogatni. Gyakorlatilag ezt a programot egy pszichológiai tréningként kell elképzelni, mert az édesanyák és gyermekeik kibeszélhetik magukból érzelmeiket, gondolataikat, ezáltal pedig tulajdonképpen megkönnyebbülve várhatják az anya-gyermek látogatásokat.⁷³ Megemlíthető továbbá az a *minnesotai* program, amelynek keretében a 11. életévüket be nem töltött gyermekek alkalmoszerűen az éjszakára is édesanyjukkal maradhatnak.⁷⁴

Ausztráliában a *Corrective Services NSW* és a *Tresillian Family Care Centers* közös együttműködés keretében létrehozta a „*Mothering at a Distance*” (a továbbiakban MAAD) elnevezésű programot. A célcsoport az új-dél-walesi bv. intézetekben fogvatartott anyák voltak. A projekt legfőbb célkitűzése az anya-gyermek kapcsolat erősítése és az elítélt nők támogatása, akik oktatókurzusokon keresztül elsajátíthatják a különböző gyermeknevelési praktikákat. A program továbbá igyekszik erősíteni a fogvatartottak azon képességét, hogy anyaként megfelelően tudjanak gondoskodni a gyermekeikről. Emellett céljuk, hogy minimálisra csökkentsék a gyermektől való elválás okozta emocionális és szociális következményeket.⁷⁵ A MAAD erőfeszítéseket tesz annak érdekében is, hogy az elítélt anyák minél hamarabb szakképzettséget szerezzenek, ezzel nagymértékben elősegítve a sikeres reintegrációt.⁷⁶ A program alapelvi szinten rögzíti egy olyan módszertan kidolgozását, amely a szülői készségek elsajátítására fókuszálva erősíti a fogvatartott anyák felelősségérzetét.⁷⁷ A projektről egy felmérés is készült, amelynek eredményei igencsak biztatóak. A MAAD-ben összesen 110 fogvatartott nő vett részt, 68,2%-uk sikeresen abszolválta a kurzust.⁷⁸

⁷³ HOFFMANN – BYRD – KIGHTLINGER 2010, 400. p.

⁷⁴ HOFFMANN – BYRD – KIGHTLINGER 2010, 401. p.

⁷⁵ FOWLER et al. 2011, 457. p.

⁷⁶ FOWLER et al. 2011, 458. p.

⁷⁷ FOWLER et al. 2011, 462. p.

⁷⁸ FOWLER et al. 2011, 464. p.

3. Anya-gyermek részlegek

A fogvatartott anyák támogatását célzó kezdeményezések egyik legismertebb változatát az anya-gyermek részlegek jelentik. Meglátásom szerint rendkívül hasznos megoldásról van szó, hiszen így az elítélt nő és gyermeke, – ugyan a börtön falai között, és csak egy meghatározott időtartamban, de – együtt lehet. Természetesen a gyermek számára nagyon fontos, hogy ne a rideg börtönkörnyezetben töltse élete első néhány évét, hanem barátságos, biztonságos és nyugodt körülmények között. Éppen ezért öröndetes, hogy a külső szemlélő számára ezek az egységek sokkal inkább óvodákra emlékeztetnek, mintsem zord bv. intézetekre. A gyermek mentális és erkölcsi fejlődése egyértelműen megkívánja a családbarát anya-gyermek részlegek kialakítását. Nem mellesleg ez a fogvatartott nő számára is megnyugtató, hiszen gyermeke közelében lehet és megfelelő körülmények között gondoskodhat a gyermekéről.

A modern anya-gyermek részlegek kifejlesztése *Urie Bronfenbrenner* amerikai pszichológus nevéhez köthető, aki 1979-ben „a gyermek mikrokörnyezeteként” aposztrofálta ezeket az egységeket. Szerinte nagyon fontos, hogy a gyermek ezen közegen belül kikkel kerül kapcsolatba. Meglátása szerint az anya és a baba közötti elválaszthatatlan kötelék kezdeti kialakítása életre szóló következményekkel járhat a gyermek kognitív és érzelmi fejlődése szempontjából.⁷⁹

Az Egyesült Államokban 9 olyan tagállam van (*Illinois, Indiana, Nebraska, New York, Ohio, Dél-Dakota, Washington, Nyugat-Virginia, Wyoming*), amely a bv. intézetekben lehetővé teszi a fogvatartott anya és gyermeke számára az anya-gyermek részlegen történő elhelyezést. Ez azonban meghatározott kritériumokhoz kötött, így az egyik feltétel, hogy a gyermeknek az anya bebörtönzésének ideje alatt kell világra jönnie. Másrészt kizáró ok, ha a fogvatartott nő valamilyen erőszakos bűncselekményt követett el, különösen akkor, ha azt gyermeke sérelmére realizálta (gyermek bántalmazása, illetve elhanyagolása). Ezen felül pedig az egyes bv. intézetek speciális követelményrendszerrel is felállíthatnak.⁸⁰

A program időtartama változó, de általában 30 naptól 36 hónapig terjednek. Ez idő alatt az elítélt anya gyermekével lehet, valamint a gyermek fejlődésével foglalkozó oktatótréningeken vehet részt. Ezeknek a részlegeknek az elsődleges célja, hogy a résztvevő nők csecsemőikkel egészséges érzelmi és szociális köteléket tudjanak kiépíteni, hiszen ez sorsfordító lehet a gyermek jövőbeni fejlődésére. Mindemellett nemcsak a szülői készségeiket tudják fejleszteni, de több kutatás adatai alapján pozitívan befolyásolják a visszaesési mutatók alakulását is.⁸¹

Az USA érintett tagállamai közül a *nebraskai „Mother Offspring Development Program”* érdemel említést, ugyanis ez volt az első olyan anya-gyermek részleg az Egyesült Államokban, amelynek értékeléséről kutatás is készült. A vizsgálat egyebek

⁷⁹ JACKSON, QIANA: *The urgent need for prison parenting programs*. For the degree of Master of Arts Graduate Program in Liberal Studies, Camden, New Jersey. 2016. 7. p.

⁸⁰ DODSON, D. KIMBERLY – CABAGE, N. LEANN – MCMILLAN, M. SHAINA: *Mothering Behind Bars: Evaluating the Effectiveness of Prison Nursery Programs on Recidivism Reduction*. The Prison Journal 2019/5. 575. p.

⁸¹ Általánosságban elmondható, hogy az anya-gyermek részlegekről készített vizsgálatok többsége szerint a programok hatására 28%-kal csökkent a visszaesés aránya. CARLSON, R. JOSEPH: *Prison Nurseries. A Way to Reduce Recidivism*. The Prison Journal 2018/6. 760. p.

mellett arra mutatott rá, hogy a programban résztvevők körében alacsonyabb volt a visszaesés aránya, mint azon fogvatartott nők között, akik nem voltak jelen a foglalkozásokon. Hasonlóan pozitív eredményeket tapasztaltak a *New York-i „Bedford Hills and Taconic Prison Nursery Programs”*, valamint az *Indiana* állambeli „*Indiana Women’s Prison (IWP)*” projekt keretében végzett felmérésben is.⁸²

Európai viszonylatban az államok – Norvégiát leszámítva – ugyancsak biztosítják a fogvatartott nők számára a szabadságvesztés előtt és/vagy alatt született gyermekkel való együttes elhelyezést a végrehajtási intézeten belül.⁸³ Fontos hangsúlyozni, hogy a norvégok a gyermek érdekeit szem előtt tartva a börtönön belüli együttes elhelyezést nem engedik, ehelyett az anyát és gyermekét a végrehajtási intézeten kívüli anyaházakban helyezik el mindaddig, amíg a gyermek elég idős nem lesz az elválasztásra.⁸⁴

Európában mindenképpen kiemelendő és véleményem szerint követendő példa lehet Finnország, tekintettel arra, hogy a finn jogrendszer az elítélt apák számára is lehetővé teszi az együttes elhelyezést,⁸⁵ illetve Dánia, mivel maga a koncepció ebből a skandináv országból ered, és a dán bv. intézetekben szintén fellelhető ez a megoldás.⁸⁶ A finneknél korábban nem volt életkori megkötés, jelenleg azonban a zárt börtönökben a 2. életévüket be nem töltött gyermekek, míg a nyitott bv. intézetekben a 3 év alattiak kaphatnak szüleikkel közös elhelyezést.⁸⁷ A finnek szemlélete a nemsemleges megközelítésen alapul, amit a részlegek megnevezésében is kifejezésre juttatnak: anya-gyermek részlege helyett úgynevezett családi részlegekben biztosítják az együttes elhelyezést.⁸⁸

Az együttes elhelyezés pozitívumai mellett megemlíteném, hogy van olyan megközelítés, amely a családi kötelék és a gyermekről való gondoskodás fontosságának elismerése mellett arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyermekek szinte minden idejüket lekötik a fogvatartott anyáknak, így kevésbé tudnak részt venni a foglalkoztatásban, az oktatásban és más rehabilitációs tevékenységekben.⁸⁹

4. Programok a fogvatartott kismamák számára

A várandós fogvatartottakra vonatkozó programok némileg átfedésben állnak az anya-gyermek részlegekkel, hiszen ezekbe az egységekbe azok az elítéltek kaphatnak elhe-

⁸² DODSON – CABAGE – McMILLAN 2019, 579–584. pp.

⁸³ Magyar vonatkozásban e témáról lásd pl.: ZAKHAR TIBOR: *Egy konferencia margójára, avagy esély a gyermekeknek*. Börtönügyi Szemle 2019/2. 65–71. pp.; KOZMÁNÉ BÁN ERZSÉBET: *Merre tovább? Anya-gyermek részleg a büntetés-végrehajtásban*. Börtönügyi Szemle 2018/2. 47–51. pp.; KOVÁCS BERNADETT: *Anyák és gyermekeik – élet a rácsok mögött*. Börtönügyi Szemle 2017/2. 55–59. pp.

⁸⁴ JUHÁSZ ZSUZSANNA: *A gyermek „legfőbb érdekének” figyelembevétele a szülő bebörtönzése esetén*. Miskolci Jogi Szemle 2020/1. 68. p.

⁸⁵ Vö.: ENROOS, ROSI: *From Invisibility to Protection – Children in Prison with their Parent in Finland*. Children & Society 2015/5. 9. p.

⁸⁶ ROSENBERG, S. JENNIFER: *Children Need Dads Too: Children with Fathers in Prison*. Quaker United Nations Office, Geneva, 2009. 5. p.

⁸⁷ PÖSÖ – ENROOS – VIERULA 2010, 517. p.

⁸⁸ ENROOS 2015, 9. p.

⁸⁹ PÖSÖ – ENROOS – VIERULA 2010, 519–520. pp.

lyezést, akik szabadságvesztés-büntetésük ideje alatt születték meg a gyermeküket. Mind-
ezektől függetlenül azonban úgy gondolom, hogy külön is említést érdemelnek, mert
várandós nőkként a csecsemő gondozását illetően más típusú igényeik is lehetnek. Van-
nak ugyanis olyan fogvatartott nők, akik mentálisan és érzelmileg nincsenek még felké-
szülve arra, hogy egy babának adjanak életet. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy olyan
szakképzett személyzet segítse a várandós elítélteket, akiktől megtanulhatják elsajátítani
az alapvető csecsemőgondozási technikákat.

Előljáróban érdemes megjegyezni, hogy az Egyesült Államokban a női börtönök
egyharmada biztosít gyermeknevelési programokat a fogvatartott kismamák számára.⁹⁰
Ebben a témában a *New York-i Bedford Hills-i Büntetés-Végrehajtási Intézetet* kell
kiemelni, ugyanis itt egy elkülönített részleg került kialakításra a várandós elítéltek
számára. A terhes nők a szülést megelőző hónapokban átfogó oktatókurzusokon vesz-
nek részt, ahol szakképzett orvosok, ápoló- és védőnők segítenek nekik, hogy hogyan
kell többek között megetetni, tisztába tenni és megfürdetni egy csecsemőt. A fogvatar-
tott nő az újszülöttet a közeli kórházban hozza világra, majd a baba 18 hónapos koráig
együtt maradnak.⁹¹ A *Bedford Hills-i* börtön baba-mama részlegéről egy klinikai kutatás
is készült, amely a Columbiai Egyetem egyik professzorának nevéhez köthető. A vizs-
gálat során kiderült, hogy a börtönkörnyezetben élő babák ugyanolyan jó eredményeket
értek el, mint a „külvilágban” lévő kortársaik. Ráadásul azt is megfigyelték, hogy a
programban résztvevő anyák és gyermekeik a szabadulást követően is nagyobb valószí-
nűséggel maradtak együtt. A klinikai vizsgálat mellett készült egy másik felmérés is,
amelyben részint az édesanyjuk mellett a baba-mama részlegeken elhelyezett, részben
pedig árvaházba kerülő csecsemők fejlődését követték nyomon. A kutatás drámai ered-
ményeket tárt fel: amíg ugyanis az első csoportba tartozó csecsemők normális ütemben
fejlődtek, megfelelően táplálkoztak és koruknak megfelelően mozgékonyak voltak,
addig az árvaházban élő gyermekeknek az egynegyede fejlődési rendellenességek és
egyéb betegségek következtében életét veszítette. Végül soron mindkét empirikus vizs-
gálat arra a következtetésre jutott, hogy a gyermek minél hosszabb időt tölt a börtönben
az édesanyja mellett, annál pozitívabb fejlődési eredményeket produkál.⁹²

Kétségtelen, hogy az előbb említett várandós részlegek igazán biztató megoldást je-
lentenek, azonban komoly hiányosságokra is fény derült. A *National Commission on
Correctional Health Care (NCCHC)* és az *American Public Health Association (APHA)*
szerint ugyanis az Egyesült Államokban számos olyan bv. intézet van, amelyeknek a
szabályrendszere nem áll összhangban a várandós fogvatartottak igényeivel és szükség-
leteivel sem a terhesség alatt, sem pedig a szülést követően.⁹³

Meglátásom szerint a szülő-gyermek együttes elhelyezés mellett ezen várandós rész-
legekre is szüksége lehet számos büntetés-végrehajtásnak egyfelől a csecsemőgondo-
zással kapcsolatos ismeretek megalapozása, elmélyítése miatt, másfelől, mert a női

⁹⁰ HOFFMANN – BYRD – KIGHTLINGER 2010, 404. p.

⁹¹ JACKSON 2016, 8. p.

⁹² JACKSON 2016, 9–10. pp.

⁹³ CARLSON 2018, 761. p.

elítéltek számának sok országban tapasztalható növekedésével nagy valószínűséggel együtt járhat a várandós fogvatartottak számbeli növekedése is.

5. Olvasóprogramok, videóchat-látogatások

A jelen fejezet keretében végül olyan kezdeményezéseket szeretnék érinteni, amelyek jellemzően mind a fogvatartott apák, mind pedig a bebörtönzött anyák számára egyaránt rendelkezésre állnak. Ilyen bv. intézetekbe szervezett kezdeményezést jelentenek a különféle olvasóprogramok. Jóllehet, egy kevésbé ismert alternatíváról van szó, azonban legalább annyi jótékony hatást hordozhat magában, mint az előbb említett szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programok. Úgy gondolom, hogy amíg az anya-gyermek részlegek inkább a családi kötelek kiépítésére koncentrálnak, addig az olvasóprogramoknál inkább a már fennálló kapcsolatok fenntartása és megerősítése az elsődleges célkitűzés.

A projekt motívumát úgy lehetne megragadni, hogy „*ahhoz, hogy a gyermek érezze, szülei elfogadják őt és gondoskodnak róla, meg kell mutatni a szülőknek, miként tudnak aktívan részt venni a gyermek iskolai tevékenységében*”.⁹⁴ Talán nem meglepő módon az olvasóprogramokat illetően is az USA jár az élen nemzetközi szinten. Az egyik ilyen jellegű kezdeményezés, a „*Reading Family Ties: Face to Face*”⁹⁵ a floridai bv. intézethez köthető, amely magában foglal egy 14 hetes oktatótréninget a fogvatartott szülők számára, valamint annak lehetőségét, hogy hetente egy órán át videóchat-en keresztül kommunikálhatnak gyermekeikkel. Utóbbi alatt azt kell érteni, hogy a börtönben lévő szülő felolvas egy-egy mesekönyvet, amelynek tartalma és illusztráltsága megfelelően illeszkedik a gyermek értelmi fejlettségéhez. Ehhez hasonló metódusban zajlik *Illinoisban* az „*Aunt Mary's Storybook Project*”, valamint a *San Diego-i* „*Reading Legacies*”. Ezeknek a programoknak a célja az előbb említettek mellett az is, hogy a gyermek mentálisan és emocionálisan is fejlődni tudjon. Szellemileg azáltal, hogy megérti és idővel felfogja a mesekönyvek tartalmát, érzelmileg pedig megnyugvást jelent egy kisgyermek számára, ha hallja a szülő hangját. A módszer hasonló, azonban valamivel nagyobb szabadságot ad a fogvatartott számára a *minnesotai* „*Reading in Fundamental*” elnevezésű projekt. A program ugyanis megengedi az elítélteknek, hogy saját készítésű könyveket küldjenek a gyermekeiknek. A készítés folyamata nemcsak eltereli a szülő figyelmét, de mindeközben végig gyermekére gondolhat. A gyermekre pedig egyértelműen ösztönzőleg hat, ha egy olyan tárgyat tarthat a kezében, ami az édesanyjától vagy az édesapjától származik. Nem mellesleg tudományosan megalapozott, hogy az olvasás fejleszti a képzelőerőt és a lexikális tudást, ideális esetben tehát a gyermek „az olvasás rabjává válhat” és csökkenhet annak esélye, hogy a fogvatartott szülőhöz hasonló életutat jár be.⁹⁶

Az Egyesült Királyságban kifejezetten az elítélt apák számára került bevezetésre a „*Storybook Dads*” nevű olvasóprogram. Lényege, hogy a fogvatartott édesapa egy

⁹⁴ JACKSON 2016, 13. p.

⁹⁵ HOFFMANN – BYRD – KIGHTLINGER 2010, 401. p.

⁹⁶ JACKSON 2016, 13–14. pp.

mesekönyvet olvas fel, mindeközben pedig a hangját rögzítik egy CD lemezre. Ezt követően a CD-t és magát a könyvet is elküldik a gyermeknek, aki akár napközben, akár lefekvéskor meg tudja hallgatni, ahogy az édesapja történeteket mesél neki. Ez valamilyen szinten kompenzálni tudja a szülő fizikai hiányát, ezért a kapcsolattartás egyik remek kiegészítője lehet. Teljes egészében ezen a módszeren alapul az ausztrál „*Read Along Dads*” is, amit egy victoriai bv. intézetben alkalmaznak.⁹⁷

V. A szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programok hatásai a fogvatartott szülőkre és a gyermekekre

A fogvatartottaknak szóló programokra vonatkozó nemzetközi gyakorlat bemutatását követően rendkívül fontosnak tartom górcső alá venni azt, hogy ezeknek a foglalkozásoknak milyen lehetséges hatásai vannak. A rendelkezésre álló szakirodalom szinte teljes egészében a projektek pozitív kihatásairól számol be, az esetleges negatív következményekről csak elenyésző számban emlékeznek meg a témával foglalkozó szakemberek. Ezáltal nagymértékben alá lehet támasztani a bv. intézetekben bevezetett programok szükségessége mellett, azok hatékonyságát is. A szülői bebörtönzés lehetséges kihatásaihoz hasonlóan a foglalkozások eredményeit is az egyes célcsoportokra lebontva kívánom bemutatni, vagyis külön szeretnék említést tenni a fogvatartott szülőkről és a gyermekekről. Mindezek mellett, annak érdekében, hogy még inkább kézzelfoghatóak legyenek ezek a jótékony hatások, jelen fejezetet az egyes programokban résztvevő elítéltek személyes tapasztalataival kívánom színesíteni.

1. Fogvatartott szülőkre gyakorolt hatások

A szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programok egyik legjelentősebb pozitív kihatása a fogvatartott szülők vonatkozásában a családi kapcsolatok normalizálódása, hiszen a foglalkozások által az elítélt nagyobb eséllyel tud ideális kapcsolatot kiépíteni a hozzá közel álló családtagjaival, nemcsak a börtönbüntetés ideje alatt, de a szabadulást követően is.⁹⁸ Az egyes kurzusokon olyan szülői készségeket és praktikákat sajátíthatnak el a fogvatartottak, amelyek segítenek megőrizni a családi kapcsolatok hosszútávon is minőségi jellegét.⁹⁹ Mivel a programok többsége nagy figyelmet fordít a szülők közötti megfelelő együttműködés kialakítására is, ezért a résztvevők nagyrésze szerint ezek a foglalkozások jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy a fogvatartott és a gondviselő szülő között egészséges kapcsolat alakuljon ki, ami egyértelműen jótékony hatással van a gyermek fejlődésére is.¹⁰⁰

⁹⁷ BARTLETT 2019, 7–8. pp.

⁹⁸ ASPE 2010, 1–2. pp.

⁹⁹ ASPE 2010, 11. p.

¹⁰⁰ ASPE 2010, 5. p.

Az előző fejezetben említésre került egy *Tennessee* államban bevezetett kurzus, amely a fogvatartott szülő és a családtagjai közötti csoportos beszélgetések lehetőségét biztosítja heti rendszerességgel. Az ilyen és ehhez hasonló foglalkozások az elítélt pszichés működésére is jó hatással vannak, a résztvevőkben ugyanis jelentősen lecsökkent a bebörtönzés, valamint a gyermektől való elválás okozta stressz és feszültség intenzitása. Emellett ezek a látogatások segíthetnek túllendíteni a fogvatartottat az esetleges félelmeken, aggodalmakon.¹⁰¹ Ezzel valamelyest összefügg azon megállapítás, miszerint azok az elítélt anyák, akiket rendszeresen látogatnak a családtagjaik, kevésbé igénylik a különböző gyógyszeres kezeléseket a bv. intézetekben.¹⁰² Véleményem szerint ez egy rendkívül jótékony kihatás, hiszen a nyugtató hatású gyógyszerek csak ideiglenes megoldást jelenthetnek a mentális problémákra, hosszútávon nem ezek a készítmények fognak segíteni az elítélt pszichés állapotán.

Reflektálva a szülői bebörtönzés egyik negatív következményére, megállapítható, hogy a foglalkozások az elítélt önbecsülésére is pozitív kihatással vannak.¹⁰³ Az általam feldolgozott tanulmányok alapvetően pozitív összefüggést véltek felfedezni a fogvatartott szülőknek szóló programok és az azokon résztvevők jövőbeni viselkedése között. Ezek alapján egyértelmű következtetés vonható le azzal kapcsolatban, hogy a foglalkozásokon jelenlévő elítéltek a magatartásukat illetően nagymértékű fejlődésen mentek keresztül.¹⁰⁴ Ez a megállapítás nagy valószínűséggel azzal magyarázható, hogy az egyes kurzusok lehetővé teszik a fogvatartott szülők számára, hogy szakember közreműködése mellett kibeszélik magukból az őket marcangoló érzelmeket, gondolatokat. Ezáltal megkönnyebbül a lelkük, ennek következtében önbizalmuk nő és a bv. intézetben belül javul a magaviseletük is.¹⁰⁵

Ahogy arra már korábban utaltam, a szülői készségeket fejlesztő programok jótékony hatásai a szabadulást követő időszakban is manifesztálódnak. A szülői ismeretek bővülését elősegítő foglalkozások által ugyanis az elítélt könnyebben vissza tud térni családja életébe, sikeresen el tudja látni szülői kötelezettségeit.¹⁰⁶ Meglátásom szerint ez különösen fontos a fogvatartott anyák esetében, akik a börtön falai között drasztikusabban élik meg gyermekük hiányát. Ez a „lelki hullámvadászt” azonban nem szabad, hogy megmutatkozzon a gyermek számára, hiszen neki stabil, biztonságos és kiszámítható családi környezetre van szüksége. Ennek kialakításában pedig egyértelmű segítséget jelentenek a börtönbe szervezett programok.

Ahogy azt az alfejezet elején is említettem, a kurzusok egyik legfontosabb kihatása a fogvatartott családi kötelekeinek fenntartása és megerősítése, ami egy további, releváns következményt is magában hordoz: a visszaesések arányának csökkenését. A rendelkezésre álló szakirodalomból ugyanis kitűnik, hogy azon elítéltek körében, akik a programok segítségével fenntartották családi kapcsolataikat, kisebb a visszaesés valószínűsége.

¹⁰¹ ASPE 2010, 10. p.

¹⁰² LOPER, TUERK 2006, 417. p.

¹⁰³ LOPER, TUERK 2006, 410. p.

¹⁰⁴ LOPER, TUERK 2006, 416. p.

¹⁰⁵ LOPER, TUERK 2006, 423–424. pp.

¹⁰⁶ BROWN, A. CHRISTOPHER et al.: *A Mixed-Method Assessment of a Parenting Program for Incarcerated Fathers*. The Journal of Correctional Education 2014/1. 50–67. pp.

ge, mint azok között, akik fogvatartottként nem vettek részt ilyen jellegű kurzusokon.¹⁰⁷ Úgy gondolom, hogy ez a jótékony kihatás nemcsak a fogvatartott egyén, de végsősoron a társadalom számára is rendkívül kedvező. Meggyőződésem tehát, hogy ezen programok bv. intézetekbe történő bevezetése úgy individuális, mint közösségi érdek.

2. Gyermekre gyakorolt hatások

Általánosságban elmondható, hogy a programok azon pozitív kihatásai, amelyek a fogvatartott szülők vonatkozásában feltárára kerültek, a gyermekek szempontjából is relevánsak lehetnek. Vannak azonban specifikus következmények is, ezeket ebben az alfejezetben kívánom bemutatni.

A vizsgálatok egyrészt rámutattak arra, hogy az a gyermek, akinek az édesapja fogvatartottként részt vett valamilyen gyermeknevelési programon, kisebb valószínűséggel bukik ki az iskolából, válik alkohol- illetve kábítószerfüggővé, továbbá fiatalkorúként csekélyebb arányban követ el különböző bűncselekményeket.¹⁰⁸ A gyermek magatartására tehát egyértelműen pozitívan hat, ha az elítélt szülő gyermeknevelési fókuszú foglalkozásokon vesz részt. A kapcsolattartó látogatások megfelelő látogatókörnyezet esetén szintén jótékony hatással vannak a gyermek testi és lelki fejlődésére egyaránt, hiszen nemcsak az egészséges szülő-gyermek viszony kialakítását segítik, de a látogatások a gyermeket is megnyugtatják, hogy az édesanyja vagy az édesapja biztonságban van.¹⁰⁹

Mindenképpen kiemelném *Garry L. Landreth* és *Alan F. Lobaugh* fogvatartott apák részvételével szervezett, 10 hetet felölelő, gyermekterápiás kurzusát, amelynek eredményeként megállapították, hogy a program hatására a résztvevő elítéltek gyermekeinek fejlődött a felfogóképesége, a képzelőerejük és az önértékelésük, emellett pedig tanulmányi eredményeik is javuló tendenciát mutattak.¹¹⁰

A releváns szakirodalom arra is rávilágít, hogy a foglalkozások következtében a gyermekek készségei fejlődtek és a fogvatartott szülővel való kapcsolatuk is erősebbé és stabilabbá vált. Emellett kimutatható, hogy a gyermek magabiztosabb, hiszen tudja, hogy jóllehet, a szülő nincs mellette minden pillanatban, mégis sokat gondol rá és élete részét képezi.¹¹¹ A szakirodalom továbbá arra is kitér, hogy a programok által biztosított megfelelő szülő-gyermek kapcsolat nemcsak a gyermek fejlődése szempontjából lényeges, hanem azért is, mert így a gyermek könnyebben meg tud birkózni a bebörtönzés okozta negatív következményekkel, veszteségekkel és a szülő fizikai hiányával.¹¹²

Rendkívül fontos megállapítás, hogy az ideális szülő-gyermek viszony a gyermek testi-lelki jóléte szempontjából életkortól függetlenül szükséges. Ezért nem szabad említés nélkül hagyni a csecsemőket sem: adekvát megoldást jelentenek a fentiekben már bemuta-

¹⁰⁷ FOWLER et al. 2011, 461. p.

¹⁰⁸ ASPE 2010, 1–2. pp.

¹⁰⁹ SCHRAMM, DAVID – PUCCI, CHRISTINA: *Parenting from Prison. A Co-Parenting Guide for Divorced and Separated Parents*. University of Missouri Extension 2016, 3. p.

¹¹⁰ LOPER – TUERK 2006, 417. p.

¹¹¹ JACKSON 2016, 2. p.

¹¹² JACKSON 2016, 12. p.

tott anya-gyermek részlegek, amelyek legfőbb célja az egészséges, biztonságos babamama kötelék kialakítása. Amennyiben pedig a csecsemőben fejlődik a biztonságos kötődés érzése, akkor ez a jövőbeni életére is rendkívül pozitív kihatással bír: a baba létfontosságú védekező mechanizmusai és a mentális egészségi állapota fejlődik, megfelelően ki tudja fejezni az érzelmeit és képes szoros kapcsolatot kialakítani, illetve fenntartani másokkal.¹¹³ Az *American Psychological Society* szerint azok a csecsemők, akiknek szoros a kapcsolatuk az édesanyjukkal, nyitottabb, közvetlenebb, magabiztosabb és nagyobb önbecsüléssel rendelkező kisgyermekekké válnak, akik könnyebben szembe tudnak nézni a különböző stresszhelyzetekkel.¹¹⁴ Mindezek mellett megállapítható, hogy a programok hatására a szülő és gyermeke között nagymértékben javult a kommunikáció, erős, bizalmi kapcsolat alakult ki közöttük. A kutatási tapasztalatok alapján a gyermekek kevésbé szomorúak, nyugtalanok, frusztráltak édesanyjuk vagy édesapjuk bebörtönzése miatt.¹¹⁵

A számos pozitív kihatás mellett szükségképpen szót kell ejteni a programok esetleges negatív következményeiről is. Ahogy azt jelen fejezet bevezető gondolatai között is említettem, elenyésző számban fordulnak elő negatív kihatások, jelenlétük azonban megállapítható, ezért a hitelesebb bemutatás érdekében néhány gondolat erejéig azokat is fel kell tárni. Így megemlíthető, hogy a gyermekek számára a fogvatartott szülővel való találkozások néha ijesztőek lehetnek és lelki világuk számára ez komoly kihívást jelenthet, ami pedig szükségképpen kihathat a felek kapcsolattartására. A probléma forrását az jelenti, hogy a büntetés-végrehajtási rendszerben kulcsfontosságú a megfelelő biztonsági intézkedések fenntartása, ami azonban gyakran a látogatókörnyezet rovására mehet. Márpedig a sivár, rideg börtönkörülmények, az üvegfalal elválasztott látogatóhelyiségek nem kedvezőek a gyermek megnyugvása szempontjából.¹¹⁶

Véleményem szerint az, hogy a gyermek feszélyezve érzi magát a látogatások alkalmával, egy teljesen természetes jelenség, hiszen ez számára sem mindennapi élethelyzet. Figyelembe véve ezeket a negatív kihatásokat, meggyőződésem, hogy egyrészt nagyon fontos a gyermekbarát látogatókörnyezet kialakítása, másrészt az elítélt szülővel való fizikai érintkezések biztosítása. Öröndetes, hogy az általam megismert legtöbb foglalkozás nagy figyelmet fordít az érintett gyermekek életkorára, fejlődési szintjére, és igyekszik gyermekbarát látogatórészlegeket biztosítani, ahol a fogvatartott szülő és gyermeke közvetlen kapcsolatba kerülhet egymással. Ezeknek a programoknak pedig az előbbieken részletesen elemzett, figyelemreméltó kihatásai vannak, amik szükségszerűen alátámasztják azok hatékony jellegét.

3. A fogvatartottak személyes tapasztalatai

Ahogy a szülői bebörtönzés kihatásainál, úgy ebben a fejezetben is szükségesnek tartom bemutatni az egyes programokon résztvevő fogvatartott szülők személyes benyomásait,

¹¹³ DODSON – CABAGE – MCMILLAN 2019, 586. p.

¹¹⁴ JACKSON 2016, 7–8. pp.

¹¹⁵ HOFFMANN – BYRD – KIGHTLINGER 2010, 400. p.

¹¹⁶ BARTLETT 2019, 9. p.

élményeit. Véleményem szerint ezekkel az empirikus megjegyzésekkel érzékletesebbé válnak a foglalkozások lehetséges hatásai. Egy fogvatartott édesapa 6 éves gyermekének olvasóprogrammal kapcsolatos tapasztalatait, észrevételeit a gyermek édesanyja így tolmácsolta: „*Nagyon boldog volt, hogy látta az apukáját és beszélhetett vele. Boldog, mert rendszeresen kérdezget (az édesapja felől). A fiam megtanult olvasni, oldalanként követi a könyvet, miközben az édesapja olvas neki. Nagyszerű program a gyermekek számára és jó lehetőség arra, hogy újra láthassuk a hiányzó családtagunkat.*”¹¹⁷

A nemzetközi gyakorlatnál bemutatásra került a MAAD program, amelyet követően egy felmérést is készítettek az abban résztvevő fogvatartottak körében. A megkérdezettek többsége maximálisan meg volt elégedve a foglalkozásokkal. Egyikük szerint: „*Ez a program arra inspirált, hogy ne adjam fel. Fantasztikus volt!*” Egy másik résztvevő szerint: „*A legjobb közösség volt, amiben eddig részt vettem.*” A vizsgálat során azt is megkérdezték a fogvatartottaktól, hogy a program végeztével magabiztosabbnak érzik-e magukat. Az egyikük úgy nyilatkozott, hogy: „*Magabiztosabb vagyok, mert sokkal inkább biztosítani tudom a (gyermekem) igényeit és a saját elvárásaimnak is jobban megfelelek.*” Míg mások azt mondták, hogy „*Magabiztosabbnak érzem magam, mert tudom, hogy hogyan kell megküzdeni az egyes szituációkkal.*”

A felmérés arra is rákérdezett, hogy a résztvevők a gyermek fegyelmezését illetően mit tanultak a foglalkozás során. Az egyik elítélt ezt mondta: „*Pozitív megerősítést alkalmazok...megtanultam figyelmen kívül hagyni a gyermek illetlen, rossz viselkedését és megdicsérem, ha valamit jól csinál.*”¹¹⁸ A fogvatartottak arra is kitértek, hogy szerintük gyermekük mitől érzi magát igazán biztonságban. Néhány ezzel kapcsolatos gondolat: „*A tudat, hogy otthon vagyok, a tudat, hogy ott vagyok nekik, és hogy hozzám fordulhatnak, ez az, amire nekik szükségük van.*” Egy másik megkérdezett szerint: „*Úgy gondolom, hogy (a gyermek) biztonságban érzi magát, ha ott vagyok mellette és nem fél attól, hogy elhagyom (öt).*”

Szintén lényeges volt a felmérés során, hogy a programban résztvevők mit tanultak magukról. Az egyikük szerint: „*Megtanultam, hogy ne úgy fegyelmezzem a gyermeket, ahogy azt eddig tettem. Megtanultam, hogy hogyan legyek jobb anya és jobb ember. Rájöttem, hogy ha a gyermekeim rosszul viselkednek, nem szabad felpofozni őket. Le kell ülni velük és megbeszélni a történeteket.*”¹¹⁹

Összességében elmondható, hogy a szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programok rendkívül jó lehetőséget jelentenek a fogvatartott szülő és gyermeke számára egyaránt, hiszen a családi kapcsolatok megerősítése és fenntartása mellett a bebörtönzés okozta negatív következményeket is enyhíteni, tompítani lehet. Meglátásom szerint végsősoron tehát a résztvevők számára mind rövid, mind pedig hosszútávon eredményesek, hatékonyak lehetnek ezek a foglalkozások, és a programok jótékony kihatásával megfelelően alátámasztható, hogy mekkora szükség van ezekre a projektekre a bv. intézetekben.

¹¹⁷ JACKSON 2016, 18. p.

¹¹⁸ FOWLER et al. 2011, 466. p.

¹¹⁹ FOWLER et al. 2011, 467. p.

VI. A szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programok hazai gyakorlata

Az eddigiekben a szülő bebörtönzésének lehetséges kihatásai mellett bemutatásra került a foglalkozásokra vonatkozó nemzetközi gyakorlat, valamint azok, – többségében pozitív – hatásai. A programokra vonatkozó teljesebb kép feltárása érdekében külön fejezetben kívánom felvázolni a téma szempontjából releváns magyar projekteket.

A magyar gyakorlat áttanulmányozása alapján egyrészt arról győződtem meg, hogy a fogvatartottak sikeres reintegrációját szem előtt tartva a magyar büntetés-végrehajtásban is vannak törekvések az egészséges, normális szülő-gyermek kapcsolatok elősegítésére, illetve a projektek elsősorban a családi kapcsolatok erősítését célozzák, másfelől a nemzetközi szintéren kecsegtető eredményeket produkáló programokat igyekeznek a honi rendszerbe integrálni. Mivel úgy tűnik számomra, hogy a „jó gyakorlatok” átültetésére készség mutatkozik a büntetés-végrehajtási szervezet részéről, fontosnak tartanám az általam megismert – különösen a szülői készségek fejlesztését célzó – programok, projektek tapasztalatainak megosztását, emellett pedig a releváns magyar foglalkozások bemutatását követően a következő fejezetben egyéni javaslatot kívánok megfogalmazni az általam ideálisnak tekintett, a lehető legtöbb szempontra kiterjedő, szülői készségeket fejlesztő, illetve gyermeknevelési programokra.

1. Családi kapcsolatokat erősítő, szülői készségeket fejlesztő programok

A magyar fogvatartottak és családtagjaik számára szervezett programokat illetően rendkívül biztató kezdeményezésnek tekinthető a 2010 júliusában a Velencei-tó partján fekvő Gárdonyiban megrendezésre került családépítő tábor. A projekt ötlete a bv. intézetekben vallási tevékenységet ellátó lelkipásztori-szolgálattól származik, amelynek tagjai nagyon fontosnak tartják az elítélt szülő és a családja közötti kapcsolat fenntartását és megerősítését. Ezen ötlettől vezérelve egy több napig tartó tábort szerveztek, amelyen a baracskai Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, a Budapesti Fegyház és Börtön, valamint a Váci Fegyház és Börtön fogvatartottjai vehettek részt. A vallási tematikájú, gyermekeknek szóló foglalkozásokat követően a családok számára „szabad” programozási lehetőséget biztosítottak, amelynek során a gyermekek minőségi időt tölthettek együtt bebörtönzött édesapjukkal. Az utolsó estén aztán az áhítatot követően közös grillezéssel zárult a program, a résztvevők pedig pozitív élményeikről számoltak be.¹²⁰ A program nagy népszerűségnek örvend, ugyanis 2011 augusztusában a tábor már hatodik alkalommal került megrendezésre. A projekt nemcsak a családi kapcsolatok megerősítése miatt bír komoly jelentőséggel, hanem azért is, mert az áhítatok alkalmával a résztvevő családok olyan témákkal kapcsolatban oszthatják meg gondolataikat, mint a hűség, a megbízhatóság, a kitartás, valamint a harag, a rágalmazás és a hazugság.¹²¹ Végsősoron tehát ezen az évről évre megszervezett programon az érzelmi

¹²⁰ BVOP Börtönújság 2010/4, 8. p.

¹²¹ BVOP Börtönújság 2011/4, 3. p.

és vagyoni értékek iránti felelősség kérdései kerülnek előtérbe,¹²² amelyek megtárgyalása véleményem szerint ugyancsak a hatékony reintegráció egyik fontos pillérét jelentik.

Szintén a családi kapcsolatok megerősítését célozzák az úgynevezett „Apacsoportos” foglalkozások, amelyek az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet és a Váltó-sáv Alapítvány együttműködésének eredményeként jöttek létre. Ezek a programok kifejezetten szülői készségeket fejlesztő kurzusok, ahol a fogvatartott apák a megfelelő családtervezéshez, gyermekvállaláshoz szükséges ismeretekkel lehetnek gazdagabbak, majd ezeket a kompetenciákat szabadulásukat követően adekvát módon tudják hasznosítani.¹²³ Az elítélt apákat előtérbe helyező foglalkozásokat illetően említésre méltó a „Grundtvig” elnevezésű projekt is, amelyet a Budapesti Fegyház és Börtön 5 ország (Litvánia, Lengyelország, Olaszország, Törökország, Románia) szakértőivel karöltve fejlesztett ki. Ez a program készségfejlesztő kurzusok segítségével igyekszik elősegíteni a fogvatartott apa és gyermeke közötti ideális kapcsolattartást.¹²⁴

A nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan honi viszonylatban is találkozhatunk családi napokkal. Így például megemlíthető, hogy 2015-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet jó magaviseletű fogvatartottjai vehettek részt egy családi délutánon az intézet császárszállási üdülőjén, ahol az elítéltek gyermekeikkel együtt főzhettek, focizhattak és nyugodt körülmények között beszélgethettek.¹²⁵

Ugyancsak jótékony hatásokkal bíró foglalkozást szerveztek 2015-ben a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet női fogvatartottjai számára: a Magdolna Klub a „Nőknek nőkért” című projekt keretében kommunikációs és önismereti képzést biztosított 15 nőnek. A 3 hónapon át tartó program rendkívül hasznosnak bizonyult, a résztvevők többek között a meggyőzés, az érvelés és a konfliktuskezelés technikáit tanulhatták meg. Ez utóbbi különösen releváns lehet a fogvatartott családanyák számára.¹²⁶

A magyar büntetés-végrehajtás nemcsak a női, hanem a férfi fogvatartottak számára is szervezett önismereti tréninget. A Tolna Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet elítélteit például 2017-ben biblioterápiás foglalkozásokon vehettek részt, amelyek célja a megfelelő kommunikáció általi konfliktuskezelés és az empátiakészség fejlesztése volt.¹²⁷

Egy rendkívül innovatív megoldásnak tartom a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön által bevezetett családerősítő programot is, amely tulajdonképpen egy speciális kapcsolattartási formának tekinthető. A projekt keretében a fogvatartott édesapák és gyermekeik nem egy hagyományos „családi beszélőn” vehettek részt, hanem az elítéltek először egy üvegfestő-képzésen sajátíthatták el ezt a kézműves technikát, majd tanult készségeiket látogatás keretei között adhatták át gyermekeiknek. A gyermekek a szülőtől tanultak alapján a foglalkozás végén maguk készíthették el saját, kreatív műveiket.¹²⁸ Véleményem szerint ez a foglalkozás rendkívül jó hatással lehet a gyermek kreatív gondolkodására, alkotóké-

¹²² BVOP Börtönújság 2013/4, 2. p.

¹²³ BVOP Börtönújság 2014/5, 9. p.

¹²⁴ https://tka.hu/docs/palyazatok/gru_borton.pdf

¹²⁵ BVOP Börtönújság 2015/4, 7. p.

¹²⁶ BVOP Börtönújság 2016/1, 5. p.

¹²⁷ BVOP Börtönújság 2017/3, 11. p.

¹²⁸ BVOP Börtönújság 2016/2, 8. p.

pességére, és az együtt eltöltött időn túlmenően mindenképpen kiemelendő a felek közötti tudásátadás, ami hozzájárulhat az apa-gyermek kötelék erősítéséhez.

Ugyancsak megemlíteném a Váltó-sáv Alapítvány által 2017 márciusában a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet női fogvatartottjai számára szervezett foglalkozásokat. A 10 alkalmat felölelő projekt során a fiatalok lányok szakember vezetésével olyan aktuális témakörökkel foglalkoztak, mint a gyermekvállalás- és nevelés, valamint a szülővé válás folyamata.¹²⁹ Meggyőződésem, hogy egy igen hasznos programról van szó, hiszen a fiatalok életre edukálása legalább annyira fontos a b. intézetekben, mint a szabad világban.

A családerősítő programok zárásaként pedig egy igen különleges kezdeményezést kívánok bemutatni, amelynek egyik célcsoportja a fogvatartottak gyermekei. Ez nem más, mint a Balassagyarmati Fegyház és Börtön által szervezett gyermektábor, ahol a fogvatartott szülők gyermekeit, valamint a Dévai Szent Ferenc Alapítvány árváit látták vendégül 2019 augusztusában Nyírjesen. Egy hét alatt a gyermekek olyan színes és élménydús foglalkozásokon vehettek részt, mint a focitorna, a közös festés, zenés programok, dalszövegírás, bűnmegelőzési és motivációs előadások.¹³⁰ Úgy gondolom, hogy ez az igen változatos tematikájú gyermektábor egy újabb színfoltját jelenti kutatómunkámnak, hiszen nemzetközi szinten ilyen jellegű foglalkozással nem találkoztam. Meggyőződésem, hogy kivétel nélkül pozitív kihatásai lehetnek a foglalkozásoknak: a gyermekek nemcsak rengeteg új barátot szerezhetnek, hanem ráadásul olyan belső értékeket is tanulhatnak akár egymástól, akár a velük foglalkozó szakemberektől, amelyek ideális esetben végig kísérhetik jövőbeni életüket.

2. Meseterápiás- és olvasóprogramok, családi ünnepek

A Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 2010 szeptembere óta működik egy úgynevezett meseterápiás program „Esti mese” elnevezéssel.¹³¹ Ehhez hasonló már a korábbiakban bemutatásra került, hiszen nemzetközi viszonylatban ilyen az Egyesült Királyságban bevezetett „*Storybook Dads*” projekt is. Az egri börtönbe szervezett program azonban nemcsak azért páratlan, mert az eredeti angol változat jelentős továbbfejlesztése, hanem azért is, mert 2017-ben az Európa Tanács tagállamaiban is bevezetésre került.

A programra való jelentkezés önkéntes, kezdetben 30-an jelentkeztek, később már többen is kedvet kaptak.¹³² A résztvevők gyermekeik kedvenc meséit olvassák el, a 20-25 perces előadásokat rögzítik egy CD-lemezre, amit aztán elküldhetnek a családtagoknak. Magyar sajátosság, hogy a meselvasás mellett a fogvatartott résztvevők drámapedagógiai foglalkozásokon is jelen lehetnek, ahol egy meseterapeuta segítségével átbe-

¹²⁹ BVOP Börtönújság 2017/1, 7. p.

¹³⁰ BVOP Börtönújság 2019/3, 6–7. pp.

¹³¹ BOLDIZSÁR ILDIKÓ – LUZSI MARGÓ – JUHÁSZ ATTILA: „*Felboldogulni.*” Börtönügyi Szemle 2014/3. 37. p.; KOVÁCS MIHÁLY: *Mesék a rácsok mögött.* Börtönügyi Szemle 2012/3. 62–64. pp.

¹³² BVOP Börtönújság 2010/5, 4. p.

szélhetik az egyes történeteket, levonhatják azokból a tanulságokat.¹³³ Az 2011 óta szervezett meseterápiás foglalkozások elismerését mutatja, hogy a projekt keretein belül az elítélt nők ellátogatnak az egri gyermekotthonba, ahol a fogyatékos gyermekeknek olvasnak meséket.¹³⁴ A program sikerességét emellett az is jelzi, hogy 2012 nyarán egy terápiás tábort is megszerveztek a paloznaki Meseterápia Központban. A 10 napos foglalkozáson 5 fogvatartott anya vehetett részt, akik gyermekeikkel együtt, a mesék segítségével igyekeztek megerősíteni szülő-gyermek kapcsolataikat.¹³⁵

Rendkívül jó megoldásnak tartom, hogy ezt a meseprogramot összevonják a karácsonyi időszakkal is. Az egri fogvatartott nők ugyanis a gyermekek karácsonyi ajándékaként is küldhetnek mese CD-ket 1-2 perces személyes üzenet társaságában.¹³⁶ Szintén a karácsonyi tematikát alapul véve a Budapesti Fegyház és Börtönben is szerveztek egy meseterápiás foglalkozást 2012 szeptemberében. Ennek keretében a fogvatartott apák először csoportfoglalkozásokon vehettek részt, ahol megismerkedtek a mesék jellemzőivel, felépítésével és annak jótékony hatásaival. Ezt követően egy „közös beszélő” alkalmával a résztvevő elítéltek egy-egy önálló dalt adtak elő gyermekeiknek, végezetül pedig apa és gyermeke közösen megrajzolták az álmotthonukat és a gyermekek is készíthettek egy-egy saját alkotást, amely a családot ábrázolja. A férfiaknak szóló foglalkozás végén a résztvevők saját mesék formájába önthették gondolataikat, amelyekből egyedi DVD-ket készítettek, ezeket pedig a Mikulás-ünnepségen vehették át a gyermekek.¹³⁷

Mesékre fókuszáló programok bevezetésre kerültek még az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben¹³⁸ és a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben is. Utóbbiban 2011 óta¹³⁹ létezik két foglalkozás, az egyik a „Mesesarok”, a másik pedig a „Mesekör” elnevezéssel működik. Előbbit egy speciális szülő-gyermek látogatásként kell elképzelni, ahol a fogvatartott szülő együtt játszhat, beszélgethet a gyermekével. A „Mesekör” pedig egy drámakurzus, amelynek során az elítéltek színházi darabokat próbálnak, majd ezeket előadják családtagjaiknak.¹⁴⁰

Ami pedig a családi ünnepségeket – nevezetesen az Anyák napját és a gyermeknapot – illeti, elmondható, hogy a magyar bv. intézetekben is igyekeznek megemlékezni ezekről az alkalmakról. 2012-ben több városban is szerveztek ilyen jellegű programokat. Kalocsán a Nagyasszonyunk Katolikus Intézmény diákjai készültek Anyák-napi műsorral a fogvatartott édesanyák és nagymamák részére. A Váci Fegyház és Börtön irodalom- és képzőművészeti szakkörének résztvevői egy családi programon vehettek részt, amelynek során külön műsort adtak elő a fogvatartottak, majd a szervezők „szabad” programot biztosítottak a szülőknek és gyermekeiknek: együtt beszélgettek, sportoltak, rajzoltak. Debrecenben szintén egy különleges látogatói programot szerveztek az elítélt

¹³³ BVOP Börtönújság 2010, 5. p.

¹³⁴ BVOP Börtönújság 2012/4, 3. p.

¹³⁵ BVOP Börtönújság 2012, 3. p.

¹³⁶ BVOP Börtönújság 2010/5, 4. p.

¹³⁷ BVOP Börtönújság 2012/5, 12. p.

¹³⁸ BVOP Börtönújság 2013/4, 4. p.

¹³⁹ BVOP Börtönújság 2016/4-5, 17. p.

¹⁴⁰ BVOP Börtönújság 2016/2, 3. p.

anyukák és gyermekeik részére, a gyermekek pedig énekel és verssel köszöntötték édesanyjukat Anyák napja alkalmából.¹⁴¹

A gyermeknap apropóján megemlíthető az Eger melletti, felsőtárkányi horgásztónál rendezett családi nap a fogvatartott édesanyák, nagymamák és családtagjaik számára. Ezen a napon játékos programokkal készültek a résztvevőknek, ahol mindenki önfeledten jól érezhette magát, az elítéltek egy kis időre kiszakadhattak a börtönkörnyezetből és szeretteikkel lehettek. Az idilli körülmények után a családanyák számára kapcsolati napot is biztosított a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet személyi állománya az „Add a Kezed Egyesülettel” karöltve. A különleges beszélgetésen a fogvatartott és családja mellett jelen voltak szakemberek is, akikkel arra keresték a választ, hogy hogyan lehetne csökkenteni az elítélt nő társadalmi kirekesztettségét és ezáltal hogyan érhető el az érintett sikeres reintegrációja.¹⁴²

Összességében tehát megállapítható, hogy Magyarországon is rendkívül biztató kezdeményezésekkel találkozhatunk, amelyek innovatív megoldásként nagymértékben hozzájárulhatnak a fogvatartott szülő kompetenciájának fejlesztéséhez, egyben hatékony és eredményes reintegrációjához.

VII. Egyéni javaslatok és vélemény megfogalmazása

Dolgozatom utolsó fejezetében személyes véleményemen alapuló egyéni javaslatokat szeretnék megfogalmazni, amelyek reményeim szerint jól tükrözik, hogy milyenek is képzelem el az ideális szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programokat, amik kifejezetten a fogvatartott szülőknek kerülhetnek kifejlesztésre. Kutatómunkám során számtalan foglalkozást volt szerencsém áttanulmányozni, úgy nemzetközi szinten, mint magyar vonatkozásban. Mivel úgy gondolom, hogy standard, minden szülő számára egyaránt hasznosítható programot nehéz lenne kimunkálni a később ismertetett célcsoportok eltérő igényei, illetve a gyermekek változó életkorára, fejlettségére figyelemmel, ezért ezeknek a projekteknek a pozitív jellemzőit kívánom kiragadni és néhány olyan, általam ideálisnak vélt program eszményképét felvázolni, amelyeknek gyakorlati kimunkálása és bv. intézetbe történő bevezetése hozzájárulhat a résztvevő elítéltek sikeres és hatékony reintegrációjához.

Ahogy azt már a korábbiakban is kifejtettem, egy-egy ilyen program gyakorlatban történő alkalmazását számos tényező befolyásolhatja, úgymint az anyagi, infrastrukturális erőforrások, a fogvatartottak hajlandósága és a személyi állomány hozzáállása. Ezek mellett vannak olyan meghatározó jelentőségű szempontok is, amelyeket a projektek eredményes megvalósítása érdekében a kimunkálás során végig szem előtt kell tartani. Véleményem szerint az elsődleges szempont maga a célcsoport – és ezzel valamelyest összefüggésben a célkitűzés – vagyis az, hogy a bv. intézeteken belül mely személyi kört kívánjuk potenciális résztvevőként bevonni a foglalkozásokba. Ezzel összefüggésben a fogvatartott

¹⁴¹ BVOP Börtönújság 2012/3, 11. p.

¹⁴² BVOP Börtönújság 2015/4, 6. p.

édesapák esetében úgy gondolom, hogy inkább a szülői készségek fejlesztése kell, hogy prioritást élvezzen, és az egyes gyermeknevelési technikák elsajátítása tekinthető másodlagos célkitűzésnek. Ezen álláspontomat egyrészt azzal tudnám alátámasztani, hogy véleményem szerint az apák az esetek meghatározó részében családfenntartói szerepet töltenek be, ezért a férfiak vonatkozásában fontosabb, hogy egzisztenciális szempontból stabil alapot biztosítsanak a családjuknak. Ebből tehát az következik, hogy a fogvatartott édesapák pénzügyi, adott esetben üzleti készségeit érdemes fejleszteni. A nemzetközi gyakorlatban ezzel a céllal összefüggésben hivatkoznék a „*The Fathering Court Initiative*” elnevezésű programra, amelyet a IV.1. alfejezetben már bemutattem. Ennek alkalmazását, hazai gyakorlatba történő átültetését mindenképpen hasznosnak ítélem meg.

Másrészről pedig úgy gondolom, hogy az apák körében azért is kiemelten fontos a szülői kompetenciák fejlesztése, mert a férfiakban nehezebben alakulnak ki azok az ösztönök, amelyek a nőkben. Ezzel összefüggésben ugyancsak lényegesnek tartom, hogy a fogvatartott édesapák kommunikációs készségeit is fejlesszük, ami által önbizalmuk, önértékelésük fejlődhet és a szabadulást követően gyermekeikkel is harmonikusabb kapcsolatot tudnak kialakítani. Öröndetes, hogy mind nemzetközi szinten, mind pedig a hazai gyakorlatban vannak olyan programok, amelyek igyekeznek ezekre a készségekre, illetve fejlesztésekre fókuszálni, de véleményem szerint ezen kompetenciák fejlesztésére a jelenleginél is nagyobb hangsúlyt kellene helyezni. Hasonlóképpen szorgalmaznám a fogvatartott apák lelki támogatását is, mivel a bebörtönzés, a családi kapcsolatok megszakadása sok esetben őket is fájdalmasan érinti és mentálisan megviseli.

Amennyiben a célcsoport a fogvatartott édesanyák, akkor véleményem szerint az ő vonatkozásukban inkább a foglalkozások gyermeknevelési célzata kerülhet előtérbe. Ez különösen releváns lehet az elítélt kismamák körében, akikben még az alapvető anyai ösztön sem feltétlenül alakult ki. Náluk tehát még fontosabb az alapvető csecsemőgondozási és gyermeknevelési technikák elsajátítása. Meglátásom szerint, amíg a kismamák esetében inkább a gyakorlatorientált foglalkozásokra kellene koncentrálni, addig a fogvatartott édesanyák számára a gyermekkel való megfelelő kapcsolattartással összefüggésben a pszichológiai tréningeket kellene előnyben részesíteni. Úgy gondolom ugyanis, hogy ha egy nő tisztában van a saját lelki világával, fejlett az önbecsülése és magabiztos, akkor anyaként a gyermeke felé is képes stabilitást és biztonságérzetet sugallni. Nemzetközi vonatkozásban abszolút „jó gyakorlatnak” tartom az Egyesült Államokbeli GSBB programot, amely az általam előbb említett koncepcióra épül, részletes bemutatására pedig a IV.2. alfejezetben már sor került. Úgy vélem tehát, hogy az érzékeny, lelkileg labilisabb nők esetében nagyobb szerepet kaphatnának a bv. intézetbe szervezett közösségi beszélgetések, ahol megoszthatják egymással a gondolataikat és szakértői segítséget kaphatnak lelki problémáikra.

A célcsoportok és a hozzájuk köthető célkitűzések mellett a foglalkozások intenzitása, időzítése is rendkívül fontos szempont lehet. Véleményem szerint a dolgozatban bemutatott „mintagyakorlatokat” a lehető legnagyobb rendszerességgel kellene bevezetni. Elgondolásom szerint, ha a fogvatartottak mindennapjainak például heti rendszerességgel részét képezik ezek a foglalkozások, akkor hamarabb és könnyebben megragadnak bennük az ott hallottak/látottak és a folyamatos kapcsolattartás által a gyakorlatban is el tudják sajátítani az egyes technikákat.

Ugyancsak hasznosnak ítélem azokat a kezdeményezéseket, amelyek a fogvatartott szabadulása előtti időszakra koncentrálnak, igyekeznek segítséget nyújtani a családi kapcsolatok visszaépítésében, ugyanakkor különösen egy hosszabb ítéleti idő esetén a családi kötelék megőrzésére és annak folyamatos fenntartására helyezném a hangsúlyt, ami ismét visszavezet a foglalkozások, találkozások gyakoriságának kérdéséhez.

A releváns nemzetközi gyakorlatot figyelembe véve úgy vélem, hogy hazánkban jobban kellene koncentrálni a fogvatartott apáknak szóló, szülői készségeket fejlesztő programok kiterjesztésére. Meglátásom szerint, ha szülőről van szó, akkor bizonyos értelemben háttérbe szorulnak az édesapák, pedig meggyőződésem, hogy az ideális férfi- és apamodellnek legalább annyira nagy jelentősége van egy gyermek életében, mint az édesanya szerepének. Az elítélt apáknak tehát Magyarország egyes bv. intézeteiben olyan foglalkozásokat kellene biztosítani, ahol pszichológus közreműködésével elsajátíthatnák az alapvető szülői kompetenciákat, úgymint a megfelelő kommunikáció, stressz- és dühkezelés, problémamegoldás, és a gyermek anyagi támogatása. Magától értetődő azonban, hogy az egyes készségek magasfokú elméleti fejlesztése vajmi kevésbé hatékony, ha azokat a programokon résztvevők nem tudják megfelelően hasznosítani a gyakorlatban. Éppen ezért úgy gondolom, hogy örvendetes megoldás lenne, ha közvetlenül az adott foglalkozást követően kötetlen, személyes látogatási lehetőséget biztosítana a bv. intézet a fogvatartott apa és gyermeke számára. Mivel honi viszonylatban van néhány ilyen jellegű törekvés, ezek több fogvatartó intézetre történő kiterjesztése mindenképpen támogatandó lenne.

A fejezet elején már említettem, hogy az egyes foglalkozások gyakorlati megvalósítását illetően markáns befolyásoló tényező lehet a büntetés-végrehajtás személyi állománya is. Nem tekinthetjük tehát közömbös elemnek a programokhoz való hozzáállást sem. Ebből kifolyólag úgy gondolom, hogy az érintett bv. intézetek személyi állományát is szervesen be kellene vonni a projekteknek elsősorban a gyakorlati aspektusába. Természetesen ezt csak rendszeres, elméleti alapú továbbképzések segítségével lehetne realizálni. Ez azt jelenti, hogy a személyi állomány tagjai számára olyan tanfolyamokat kellene biztosítani, amelyek során megismerkedhetnek az egyes foglalkozások koncepciójával, célkitűzéseivel. A programokat övező élménybeszámolók pedig ráébreszthetik őket arra, hogy azok bevezetésére szükség van, hiszen ez végsősoron nemcsak egyéni, de közösségi érdek is. A projektekkel való ismerkedés mellett hasznosnak tartanám, ha a személyi állomány egyfajta gyermekjogi tematikájú továbbképzést is kapna, hiszen a témával foglalkozó nemzetközi instrumentumok megfelelő alapot jelenthetnek a gyermeknevelési fókuszú foglalkozások bv. intézetbe történő kiterjesztésére. A továbbképzések relevanciáját az a tény is alátámasztja, hogy az európai börtönügyben alapvető jelentőségű az adekvát személyi állomány szerepe, gyakorlatilag a humánus büntetés-végrehajtás egyik talpköveként kell tekinteni erre a személyi körre.

Ezeket a tényezőket és szempontokat figyelembe véve meggyőződésem, hogy a szülői készségeket fejlesztő és gyermeknevelési programok rendkívül hasznos, innovatív és reintegrációt célzó megoldásokat jelentenek. Ezen foglalkozások megfelelő elméleti kimunkálása és gyakorlatba történő bevezetése véleményem szerint nagymértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a főcímben is szereplő „láthatatlan” áldozati kategóriát, mind a szülők, mind pedig gyermekeik vonatkozásában valamelyest enyhíteni lehessen.

NIKOLETT NEMES

THE „INVISIBLE” VICTIMS OF IMPRISONMENT.
CHILD-REARING PROGRAMMES FOR DETAINEES, IMPROVING
PARENTAL SKILLS

(Summary)

In this research my main goal was to present the parenting skills development and parenting programs available for prisoners on the international and domestic scene. In my opinion the topic is at least as innovative as it touches on current issues. Due to the fact that there are few studies in Hungarian, I basically based my research on the processing of the English literature. On the one hand, I was able to get a relatively comprehensive aspect of the programs offered to imprisoned parents an international context and I found that a wide variety of projects are available to detained parents, which at the same time have in common that they are basically aimed at acquiring various parenting skills and strengthening family ties. On the other hand I gathered the potential of the sessions on the side of both inmates and their children. The enumeration of these potential impacts clearly highlighted the positives, so in addition to the need for various programs, I was also able to determine their effectiveness. An authentic and holistic presentation of the topic necessarily required the mapping of domestic projects as well. I am convinced that in the view of the successful reintegration of prisoners, there are efforts in the Hungarian penitentiary system to promote healthy parent-child relations. In the last part of my essay, I tried to outline the ideal image of the programs I considered ideal, selecting the positive features of the projects. I have found that reintegration solutions for detained parents, which develop parental competencies and raise childcare programs, are extremely innovative. On the whole, these projects clearly contribute to easing the „invisible” marker in the title of the essay.